

Research Paper

Models of Political Education in Women Politicians and its Impact on Political Competition at the Macro Levels (Cabinet and Islamic Parliament of Iran)*Amene Mirkhoshkhou¹ Soheila Sadeghi Fasaei²

1. Assistant Professor in Political Science, Faculty of Administrative Sciences and Economics, Arak University, Arak, Iran

2. Professor in Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran

DOI: [10.22034/ipsa.2023.486](https://doi.org/10.22034/ipsa.2023.486)

Receive Date: 12 April 2023

Revise Date: 12 June 2023

Accept Date: 02 July 2023

©2021 by the authors, Licensee IPSA, Tehran, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Extended Abstract**Introduction**

Transferring experience refers to one of the significant ways to enhance knowledge and awareness of the current situation. The political elites have had the chance to take the advantage of the political acting's opportunities and possibilities simultaneously, besides touching its limitations and obstacles closely on the other hand. It may be said that the experience of political acting varies in each society depending on the type of political system because the political systems' institutional, legal, and organizational structures, as well as the cultural, historical, religious, and intellectual features affect the ways of political acting, its rules, and its results and achievements. In Iran, women's political experience at the macro level is very paid attention to given its scarcity; since after forty years from the victory of the Islamic Revolution, the women's participation in policy-making and political decision-making is very insignificant. Several reasons are proposed, including structural limitations, cultural barriers, lack of elites' circulation, sexism, etc. (see: Mirkhoshkhou & Sadeghi, 2022). The study of the lived experiences of political elites with the experience of being at the macro levels of politics is one of the most reliable research methods to understand the reason. Via the in-depth interview method, and in the study of the political activism's characteristics, it was realized that the elites' political education models affect their understanding of politics as well as the policy-making ways. The main question of the present research is how many political education models can be extracted and what strategies do the people in these models have in political competition according to the experiences of women politicians?

Political education refers to the process of knowledge transfer and gaining political awareness in order for political participation at low, middle, and macro levels of political action, being different in political elite women based on the type of attitude towards politics, political interest, and political awareness. On the other hand, as a central issue of political activism, political competition stands for one of the criteria for measuring political behaviors and choices, as well as decisions. There are two distinguished types of open and hidden political competitions. Open political competition is exhibited in election and party campaigns; however, the hidden political competition includes all affairs not

*** Corresponding Author:****Amene Mirkhoshkhou, Ph.D.****E-mail:** a-mirkhoshkhou@araku.ac.ir

clearly mentioned anywhere, not written, done away from the eyes of ordinary people, while the adoption of competitive tactics and the result of the competition depends on it to some extent. In the present paper, identification of some political training or political education models, and their relationship with the types of hidden political competition leads to an effort to study some factors influencing the quality of politics of female political elites by means of their lived experiences.

Data Analysis Method

The current research was aimed at extracting Iranian elites' various political education models and their impact on political competitions. In this study, semi-structured interview and the qualitative data analysis method were employed through coding and based on Strauss and Corbin method (Strauss & Corbin, 2017) to highlight the central categories. In the first stage, the interview text was extracted by open coding, and in the next stages, important categories were subsequently extracted by central and selective coding in the two political education and political competition sections. The central categories of obedience, struggle, and choice in political education were all highlighted, each placed in separate models and in total three models including follower political education, combative political education, and citizenship political education. Moreover, according to the conceptualization of the extracted data, political competition was drawn as two categories of hidden political competition and competition in political authority. In the end, the effect of political education models on the type of political competition was summarized and then analyzed.

Data extraction was carried out by in-depth qualitative interviews with six elite political women. The samples were selectively chosen from among the leaders in politics field with experience of executive work at the macro levels of Iranian politics, such as the Islamic Council and members of the government. The selective components included the completion of the management course as well as taking a gap from the management course to get a more comprehensive view through detaching from today's concerns and issues. Two interviewees were members of the government and four were Islamic Council representatives, half selected from reformists and the other half from fundamentalists. The interviewees had an average age of 60 years, most experienced politics in the country's macro filed in their 40s-50s. The interviewees' current level of education is PhD and except for two, the rest also had a doctorate degree at the time of their tenure. They were married and with children (2.6 children on average), living in Tehran, two of whom born in the city and entered Tehran when they were students in their early 20s, and the rest were born in Tehran.

Findings and Discussion

1. Analytical-conceptual Models of Political Education:

- Follower Political Education

Follower political education refers to a type of political learning appearing with the central idea of following and obeying the religious political leaders and obtaining its requirements from religious interpretations of following and obedience. The concept of "guardian/protector" or "knower" stand for one of the fundamental and inviolable concepts of this type of political education, justifying the individual's pure obedience or full obedience in terms of ideology and religion in political affairs. This type of political education may be a definite basis for the individual's decision-making, taking positions, and political actions, considered aiming at implementing orders from superiors.

- Combative Political Education

Combative political education refers to a political learning method happened from the social body and in the years ending in the Islamic Revolution of Iran among the youth of urban

middle class. Aiming at fighting against the tyranny and the royal system, these people joined religious lectures, street demonstrations, and strikes. None of the interviewees had a close affiliation (family/organizational) with the key revolution fighters, but their participation was a kind of political interest, exhibiting itself in the revolution general participants' campaign goals. The purpose of combative political training is the identification of the boundaries of the struggle, identification of the enemy (foreign and domestic), resenting, defense preparation, public supervision, and anti-tyranny.

- Citizenship Political Education

This type of political education is exhibited through focusing on civic activities, participation in associations (academic, local, and non-governmental), parties and groups, as well as non-profit institutions. The citizenship political education is aimed at getting familiarized with some experimental social skills like strengthening group participation, tolerance, accepting criticism, network communication, and training some social political concepts such as rule of law, discipline, familiarity with individual and social rights, and human flourishing. The women selected to the political administration positions until the end of the 90s and the onset of the 20th century can be mainly divided based on two models of combative political education and follower political education. Hence, women known as politicians are affected by these two educational models. However, with the beginning of the second decade of the 20th century, when the political power rotation was influential, the citizenship political education model is seen in some female politicians. Affected by this model and in response to the question of when did you enter politics, instead of emphasizing on being a fighter, being a revolutionary, or being a follower, female politicians emphasized on their party experience, specialized knowledge, and political learning.

2. Analytical-conceptual Models of Political Competition

- Hidden Competitions

Hidden competitions refer to the ones different from open political competitions like elections. Hidden political competition may be observed within factions, as well as between different factions, mainly for gaining positions, enhancing influence, strengthening political prestige, etc., and in women, with the addition of gender burden, often considered as "female competition" or "female jealousy". It can be observed that given the lack of specialized political education as well as limited opportunities for women to participate at macro levels, females with macro political experience have severe intra-gender competition. In a case, in response to the question why the plan in favor of women failed, a parliament member interviewee replied that the failure to get the necessary votes to pass the plan in the Parliament was caused by not accompanying of other women members. Another interviewee, also a parliament member, explains how the competition of women in the elections within the parliament to take the ruling body seats caused the votes to be split and women were not elected. The effect of political education on political competition is observed here. The key reason for the political elite females' not supporting each other, observed particularly in the parliament meetings, is not only female jealousy as said, but also their lack of political experience and organizational and party training, making them unable to trust someone among themselves and unite around her. In such a situation, everybody wants to promote herself and if she failed, she will prevent the other persons from being elected or becoming famous. Thus, professional activism is a kind of political learning considering the first and most significant political game lesson in not acting alone, coordinating with other members including the central members of the party (if being a member of the party), or obeying the elders of the list or political faction.

- Competition in Political Power

As a kind of competition between ministries, vice-chairs, and government organizations with

institutions outside the government, political competition to gain political authority as much as possible is mainly proposed at institutional levels. Different institutions are in charge of policy-making in the field of women who can simultaneously take different and sometimes conflicting paths in women's issues. For instance, the Vice President of Women's Affairs on the one hand and the Supreme Council of Cultural Revolution on the other hand, and the Social and Cultural Council of the Ministry of Interior on the other hand, each consider themselves as the center and the owner of superior authority in policy-making and decision-making in the field of women. Besides, the Women's Fraction of the Parliament considers itself the authority in managing women's issues, such as legislation and supervision in this field. The result is that when the Supreme Leader raised the idea of forming an additional center in the field of women in 2012, it practically does not lead to any results since each of the aforementioned institutions and centers considers itself the ultimate criterion and focus of dealing with the women's issues, without paying attention to the effectiveness or the related institutions and organizations' special work.

Conclusion

Data analysis and extraction of political education and political competition models were shown. It can be claimed that some models of political education lead to more peaceful or non-conflictual competitions. In case that political competition may be divided into three types of conflict/elimination competition, pluralistic political competition, and unitary political competition, the type of political education model will be closely related to the political competition method. Taking a look at the follower and campaign political education models' components will show that these two models are ready to apply the model of conflict/elimination political competition in the field of open and hidden competition so that rival groups or rival political factions are eliminated or abandoned from the field of political games, dealings, and political participation. However, according to the citizenship political education model containing a higher and more complex level of individual political education and learning the political game's requirements and rules, the acceptance of pluralistic or unitary political competition can be witnessed. In this model, being aware of her value and intellectual differences with the rival group, a person (female) continues to interact, talk, and participate with the rival political group or faction, besides trying to make a positive sum total of the political game through uniting supra-partisan opinion at least on some issues – if not all the issues – so that overcoming problems, dead ends, and limitations will be possible. Adopting different political competition methods by political elites is related to the type of the political education models' effectiveness. Due to the different political values in each of the two ruling political factions, besides the weak political socialization, and finally not allocating resources to the elites' political education, the conflict/elimination political competition is seen more than other cases. A combination of all three models of political competition is what observed in the experience of women's politics in the Islamic Republic; nevertheless, rather than pluralism or unity, the basis of political competition among female political elites tends more toward conflict/elimination political competition.

Keywords: Woman Politician, Political Education, Political Competition, Lived Experience, Qualitative Analysis.

References

- Abdullah, Abdul Mutalib and Maleihe Zare (2017). "Investigation and analysis of the factors affecting the political education of citizens (a case study of Shiraz city)", *Political Science*, No. 25, 123-150.
- Agha Mohammadi, Javad and Hsan Asadi (2016). "Necessary competencies of teachers

in political and social education of students", *Islamic Social Studies*, 75-102.

Aghajani, Ali (2018) "Formation of Impact of Disputed Political Discourse of "Domain of Religion" on the political Rivalries of Islamic Republic of Iran", *Transcendent Policy*, Volume 6, Issue 20 , 99-120.

Aghajani, Ali (2019) "Formulating the Political-Theological Rules: The Systematic Nature of Political Competitions", *Political and International Approaches*, Volume 10, Issue 4, 59-80.

Ahmadi, Gholam Ali, et al. (2017). "Explaining the stages of political education (passage of politicization) based on the stages of cognitive development with an emphasis on academic courses", *Political Knowledge*, No. 27, pp. 23-60.

Alamgerd, Golnaz and Kamran Jabari (2018). "Investigating the goals and principles of political education based on Mu'tazila political and social thoughts", *Research in Islamic Education Issues*, No. 41, 117-153.

Apter, David and Charles Andrain (1999). "Pluralist theories and social groups", translated by Mirqasem Bani Hashemi, *Strategic Studies Quarterly*, No. 3, 172-147.

Aristotle (1970) *Politics, translated by Hamid Enayat*, second edition, Tehran: Pocket Books Company.

Attarzadeh, Mojtabi (1999). "Political flexibility and national interests: the place of political competition in Iran", *Strategic Studies*, No. 4, 53-82.

Ayoubi, Hojjatollah (2001). "Political competition and political stability", *A Collection of Articles on Political Competitions and Challenges in Iran Today*, Vol. 2, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance.

Bagheri, Mohammad (2010). "The effect of political education on political development from the perspective of Islam and the West", *Human Sciences*, No. 80, pp. 133-160.

Barzega, Roghayeh, et al. (2019) "Political Education: Objectives, Mechanisms and Method Requirements", *Political and International Approaches*, Volume 10, Issue 3, 10-31.

Burns, Nancy, Kay Lehman Schlozman, and Sidney Verba (2001) *The Private Roots of Public Action: Gender, Equality, and Political Participation*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Darabi, Ali (2009) *Electoral behavior in Iran: models and theories*, Tehran: Soroush.

Davodi, Mohammad and mahdi fazeli dehcordi (2016) "On the investigation of political education goals in Quran, with an emphasis on the educational principles", *Educational Doctrines In Quran and Hadith*, Volume 1, Issue 2, 19-40.

Delavari, Abulfazl (1999). "Investigation of the roots of violence and political instability in Iran", *PhD thesis, University of Tehran*, Faculty of Law and Political Sciences.

Downs, Anthony (1957) "An Economic Theory of Political Action in a Democracy", *Journal of Political Economy*, Vol. 65, No. 2 (Apr., 1957), pp. 135-150.

Duvorjeh, Maurice (1993) *Principles of political science*, translated by Abolfazl Ghazi, Tehran: Scientific and Cultural Publications.

"Education of half a million managers" (2019), *Donya-e-eqtesad*, number 4699, September 7.

Eftekhari, Asghar (2001) "Political competition in the framework: an income on the political competition with ratio of per capita political insecurity", *A Collection of Articles on Political Competitions and Challenges in Iran Today*, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance.

Eftekhari, Asghar and Hamid Mahjour (2016) "Political training pattern from the perspective of martyr Motahhari", *The Islamic Revolution Approach*, Volume 10, Issue 36, 77-98.

Fadavi, Ahmad and Saeede Sadat Keramian (2013). "Pattern of political and security strategy in the process of Islamic-Iranian development", *Iranian Pattern of Progress*, No. 3, 34-9.

Feirahi, Daoud (2005). "Government: Legitimacy Crisis and Political Competitions", *Farhange Andisheh*, No. 13, pp. 213-228.

Flick, Uwe (2017) *An introduction to qualitative research*, translated by Hadi Jalili, 9th edition, Tehran: Ney.

Ghaderi, Abdulrasoul, et al. (2018). "Conceptual model of the political Basis of the Official philosophy of Public education in the Islamic Republic of Iran", *Education Research*, No. 14, 82-97.

Goetz, Anne Marie (2003) "Women's education and political participation", *EFA Global Monitoring Report to UNESCO*.

Habibi, Najafagholi (2016). "Political Education in Nahj al-Balagheh", *Nahj al-Balagheh Researches*, No. 21-22, pp. 102-117.

Hajipour, Bahman, et al. (2015). "Designing a Political Marketing Model in Local Elections", *Public Administration Perspectives*, No. 27, 15-39.

Hajipour, Simin (2018) *Women and political participation*, Tehran: Zehn Aviz.

Hamidzadeh, Mohammad Sadegh, et al. (2016) "Quranic Principles of the Epistemology of Political Training Curriculum", *Islamic Politics Research*, Volume 4, Issue 9, 49-73.

Imani, Mohsen and Sediqeh Soroush (2009). "Farabi's innovative theory in political education and its importance in the present era", *psychology and educational sciences*, Volume 39, number 1, 153-178.

Jarrahi, Mahdi, et al. (2015). "Foundations, principles and methods of political education in the view of Qur'an", *Insight and Islamic Education*, Volume 11, No.

31, 95-112.

Javidi Kalate, Tahereh (2015). "Philosophical foundations of political education from the perspective of John Locke and Imam Khomeini", *Islamic Revolution Approach*, No. 30, pp. 118-99.

Jowkar, Esmail, et al. (2017) "The examination of education system's effectiveness's measure in political and social's civility on students", *Education Study*, Volume 3, Issue 9, 9-27.

Karimi Meleh, Ali (2001). "Potentials of conflict and requirements of political competition in Iran", *A Collection of Articles on Political Competitions and Challenges in Iran Today*, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance.

Khajesarvi, Gholamreza (2006). "A framework for the analysis of competition and political stability with a view to the experience of the Islamic Republic of Iran", *Political Knowledge*, No. 3, 116-86.

Mahjour, Hamid (2015). "Theoretical approaches to political education: With an emphasis on the Islamic approach", *Rahvarde Siasi*, No. 45-46, 7-32.

Marzooghi, Rahmatollah (2005). "Civil education from the perspective of Islam: an approach to political education", *Islamic Education*, No. 1, 108-93.

Masoudian, Parisa and Saeed Beheshti (2012). "Investigation of the goals, principles and methods of political education based on Nahj al-Balaghe", *Research in Islamic Education Issues*, No. 17, 7-26.

Mirkhoshkhou, Amene and Soheila Sadeghi Fasaei (2022) "Qualitative Analysis of Obstacles and Limitations of Women's Political Activity in Political Positions (Case Study: Cabinet and Islamic Parliament of Iran)", *Woman in Development and Politics*, Volume 20, Issue 4, 663-695.

Mirmohammadi, Davoud (2001). "Theoretical Approach to the Analysis of Political Competition and Social Harmony in Iran", *National Studies*, No. 9, 71-99.

Pye, Lucien (2001) *Crises and sequences in political development*, translated by Gholamreza Khajesaravi, Tehran: Research Institute of Strategic Studies.

Ranjbar, Maqsood (2008). "Political education in the framework of political systems and different theories", *studies of educational jurisprudence*, number 5, 155-175.

Roemer, John E. (2000) *Political Competition; Theory and Applications*, Harvard University Press.

Sadeghi, Toraj (2019) *Political marketing and election contests (techniques and tactics)*, Tehran: Zarnevesht.

Safaei Movahed, Saeed and Davoud Bavafa (2012). "Hidden curriculum shaping factors in Iran's higher education: a self-mapping ethnography", *Higher Education Curriculum Studies*, No. 7, 30-53.

- Sahu, Tapan Kumar and Kusum Yadav (2018) "Women's education and political participation", *International Journal of Advanced Education and Research*, Volume 3; Issue 6; November 2018; Page No. 65-71.
- Saunders, David (2001) *Patterns of political instability*, translated by Hamid Amanat, Tehran: Research Center for Strategic Studies.
- Seddigh, Mir-Ebrahim, et al. (2020) "The Electoral System and Political Participation in Iran and its Impact on the Performance of Representatives (Review of the Sixth and Seventh Rounds of the Islamic Consultative Assembly)", *Iranian Political Research*, Volume 7, Issue 23, 112-140.
- Selahshuri, Ahmad, et al. (2012). "Basics and components of political education from Imam Khomeini's point of view", *Research Journal of Islamic Revolution*, No. 5, 111-126.
- Seyed Emami, Kavos (2011) *Research in political science*, third edition, Tehran: Imam Sadiq University and Research Institute of Cultural and Social Studies.
- Shamsini Ghiasvand, Hassan and Musa Farhang Ranjabr (2017). "Education; Iran's National Interests and Political Development", *Studies of National Interests*, No. 10, 29-55.
- Sharafuddin, Hossein (2008). "Political socialization and political education", *Educational Jurisprudence Studies*, number 5, 177-198.
- Strauss, Anselm and Juliet Corbin (2018) *Fundamentals of Qualitative Research; Techniques and stages of production of contextual theory*, translated by Ebrahim Afshar, 7th edition, Tehran: Nay.
- Tork, Rostamali and Masoud Motalebi (2017). "National interests and political education of students in the Islamic Republic of Iran with an emphasis on the secondary school", *Studies of National Interests*, No. 10, pp. 111-136.
- Wittman, Donald (1973) "Parties as Utility Maximizers", *American Political Science Review*, vol. 67, issue 2, 490-498.
- Yeager, Werner (2014) *Paideia*, translated by Mohammad Hasan Lotfi, Tehran: Kharazmi.
- Yousefzadeh, Mohammadreza and Morteza Shahmoradi (2018). "Teachings and implications of the Ashura movement for political education", *Islamic Education*, No. 27, 27-7.
- Zabetpour, Gholamreza (2001). "The ineffectiveness of political parties in contemporary Iran", *Political Science*, No. 16, 219-288.
- Zarifinia, Hamidreza (1999) *Autopsy of Iran's political factions*, Tehran: Azadi Andisheh.

مدل‌های تربیت سیاسی در زنان سیاست‌مدار و تأثیر آن بر رقابت سیاسی در سطوح کلان (هیئت دولت و مجلس شورای اسلامی)

* سیده آمنه میرخوشخو^۱ سهیلا صادقی فسائی^۲

۱. استادیار علوم سیاسی، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اراک، اراک، ایران

۲. استاد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

لینک گزارش نتیجه مشابهت‌یابی: [https://hamyab.sinaweb.net/Ci_result/details/BF43F196A1886549/3%](https://hamyab.sinaweb.net/Ci_result/details/BF43F196A1886549/3%20.1001.1.1735790.1402.18.2.7.6)

20.1001.1.1735790.1402.18.2.7.6

چکیده

یکی از راه‌های انتقال تجربه‌ها و مهارت‌های کنشگری سیاسی در نسل‌های گوناگون، آگاهی از تجارب زیسته سیاست‌مداران است. تجربه‌بازگیری سیاسی به اقتضای نوع نظام سیاسی هر جامعه‌ای، متفاوت است؛ زیرا، ساختارهای نهادی، قانونی، و سازمانی نظام‌های سیاسی و همچنین، ویژگی‌های فرهنگی، تاریخی، دینی، و فکری بر شیوه‌های بازیگری سیاسی، قواعد و نیز نتایج و دستاوردهای آن تأثیر می‌گذارد. تربیت و آموزش سیاسی، به‌عنوان نخستین و مهم‌ترین مرحله در شیوه سیاست‌ورزی اهمیت فراوانی دارد؛ به‌گونه‌ای که مدل‌های گوناگون تربیت سیاسی بر نوع بازیگری سیاسی تأثیر بسزایی دارد که مهم‌ترین نمود آن در رقابت سیاسی آشکار می‌شود. پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که «براساس تجربه‌های زنان سیاست‌مدار، چند مدل تربیت سیاسی را می‌توان استخراج کرد و افراد حاضر در این مدل‌ها، چه راهبردهایی در رقابت سیاسی دارند؟» با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و به‌کارگیری روش کیفی تحلیل داده‌ها از طریق کدگذاری به روش استراوس و کوربین، مقوله‌های مرکزی دو مفهوم آموزش سیاسی و رقابت سیاسی در ارتباط با تجربه زیسته زنان سیاست‌مدار ایرانی بررسی شد. در مجموع، سه مدل تربیت سیاسی پیرو، تربیت سیاسی مبارزاتی، و تربیت سیاسی شهروندی استخراج و تأثیر آن‌ها بر دو مفهوم رقابت سیاسی پنهان و رقابت در اقتدار سیاسی مطالعه شد. سرانجام، ارتباط مدل‌های تربیت سیاسی بر نوع رقابت سیاسی جمع‌بندی و تحلیل شد.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۲۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۴/۱۱

نوع مقاله: پژوهشی

واژگان کلیدی:

زنان سیاست‌مدار، آموزش سیاسی، رقابت سیاسی، تجربه زیسته، مطالعه کیفی

* نویسنده مسئول:

سیده آمنه میرخوشخو

پست الکترونیک: Mkhalili@ mirkoshkhou@araku.ac.ir

مقدمه

انتقال تجربه یا به اشتراک گذاشتن تجربه‌های گذشته، یکی از راه‌های مهم افزایش دانش و آگاهی درباره وضعیت موجود است. کارگزاران یا نخبگان سیاسی، این بخت را داشته‌اند که به‌طور هم‌زمان از فرصت‌ها و امکانات بازیگری سیاسی بهره‌مند باشند و البته محدودیت‌ها و موانع آن را نیز از نزدیک لمس کنند. می‌توان گفت، تجربه بازیگری سیاسی، با توجه به نوع نظام سیاسی در هر جامعه‌ای متفاوت است؛ زیرا، ساختارهای نهادی، قانونی، و سازمانی نظام‌های سیاسی و همچنین ویژگی‌های فرهنگی، تاریخی، دینی، و فکری، بر شیوه‌های بازیگری سیاسی، قواعد آن، و نیز نتایج و دستاوردهای آن تأثیر می‌گذارد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به‌جز موارد اندکی، سیاست‌مداران ایرانی، کمتر به انتشار روزنگاشت یا خاطرات زمان تصدی‌گری خود علاقه‌مند بوده‌اند و البته تمایل پژوهشگران به بررسی روندها و فرایندهای مدیریت سیاسی و تحقیق درباره شیوه‌های سیاست‌مداری، بسیار کم یا تقریباً ناموجود است؛ بنابراین، دور از انتظار نیست که فرایند انتقال تجربه سیاست‌مداران ایرانی به نسل‌های بعدی، دچار اشکال شود و در نتیجه، امکان پرهیز از آزمون دوباره خطاها و اشتباهات و بی‌توجهی به دستاوردها و موفقیت‌ها فراهم نباشد. این موضوع در برخی گروه‌ها، از جمله در میان نخبگان سیاسی زن، به دلیل پیچیدگی و مسائل پرشمار حضور زنان در مشارکت سیاسی، از حساسیت بیشتری برخوردار است.

بدون مشارکت فعال زنان در فعالیت‌های سیاسی و سطوح تصمیم‌گیری، اهداف توسعه محقق نمی‌شود. تعهد دولت به ایجاد محیط مساعد برای مشارکت زنان در تصمیم‌گیری و سیاست‌ورزی، توانمندسازی زنان برای استفاده از ظرفیت‌های حقوقی خود برای کنترل منابع موجود اقتصادی، اجتماعی، مذهبی، فرهنگی، و سیاسی، تأمین‌کننده منافع کلی جامعه در راستای رشد و توسعه همه‌جانبه است (سهو و یداو^۱، ۲۰۱۸، ۶۸). از اوایل دهه ۱۹۸۰، پژوهش‌های بین‌المللی بر نقش عوامل تعیین‌کننده حضور زنان در تصدی مناصب سیاسی توجه داشته‌اند. مواردی چون عوامل سیاسی (نظام انتخاباتی، ترکیب حزبی دولت)، عوامل اجتماعی-اقتصادی (سطح تحصیلات زنان، میزان اشتغال)، عوامل جمعیتی (تعداد جمعیت، میزان شهرنشینی) و عوامل فرهنگی (دین) در تعیین نسبت کرسی‌های پارلمان که در اختیار زنان است، تعیین‌کننده بود (گوتز^۲، ۲۰۰۳، ۷). در ایران، تجربه سیاست‌ورزی زنان در سطح

1. Sahu and Yadav

2. Goetz

کلان، بسیار انگشت‌شمار و زیر ۵ درصد است. دلایل پرشماری از جمله محدودیت‌های ساختاری، موانع فرهنگی، عدم گردش نخبگان، جنسیت‌زدگی، و... در این مورد مطرح می‌شوند (ن.ک: میرخوشخو و صادقی، ۱۴۰۱). مجموع عوامل یادشده، پاسخ‌هایی هستند که تمرکز خود را بر موانع برون‌جنسیتی حضور زنان در مدیریت کلان سیاسی نهاده‌اند؛ در حالی که عوامل درون‌جنسیتی، همچون برخی ویژگی‌های سیاست‌ورزی زنان می‌تواند به عوامل بیرونی اضافه شده و در نتیجه، سبب ایجاد وضعیت کنونی عدم اقبال به حضور زنان در سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری شود. یکی از معتبرترین روش‌های پژوهشی در این زمینه، مطالعه تجربه‌های زیسته نخبگان سیاسی است که تجربه حضور در سطوح کلان سیاست را داشته‌اند. با به‌کارگیری روش مصاحبه عمیق و مطالعه ویژگی‌های کنشگری سیاسی، این نکته مشخص شد که اقسام سیاست‌ورزی با مدل‌های آموزش سیاسی نخبگان، هم‌پیوند است. پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که «بر پایه تجربه‌های زنان سیاست‌مدار، چند مدل تربیت سیاسی می‌توان استخراج کرد و افراد حاضر در این مدل‌ها، چه راهبردهایی در رقابت سیاسی دارند؟»

تربیت سیاسی، فرایند انتقال دانش و کسب آگاهی سیاسی به منظور مشارکت سیاسی در سطوح پایین، میانی، و کلان کنش سیاسی است که در زنان نخبه سیاسی بر پایه نوع نگرش به سیاست، علاقه‌مندی سیاسی، و نیز آگاهی سیاسی، متفاوت است. افزون‌براین، رقابت سیاسی، به‌عنوان یکی از موضوعات محوری کنشگری سیاسی، از معیارهای سنجش رفتارها، انتخاب‌ها، و تصمیمات سیاسی است. نوع رقابت سیاسی، مسالمت‌آمیز یا تعارضی، تکثرگرا یا تمامیت‌خواه با انواع آموختگی سیاسی مرتبط است؛ از این‌رو، با شناسایی برخی مدل‌های آموزش سیاسی یا تربیت سیاسی و ارتباط آن با اقسام رقابت سیاسی تلاش شده است برخی عوامل مؤثر بر کیفیت سیاست‌ورزی نخبگان سیاسی زن از طریق تجربه زیسته آن‌ها بررسی و مطالعه شود.

۱. پیشینه پژوهش

تربیت سیاسی، مفهومی بین‌رشته‌ای و ناظر بر ابعاد تربیتی فرد و آماده‌سازی او برای مشارکت اجتماعی و سیاسی است. تربیت سیاسی، روندی است که فرد از طریق آموزش و کسب مهارت، برای مشارکت آگاهانه و مسئولانه در فعالیتهای سیاسی جامعه خود آماده می‌شود. چنان‌که گفته می‌شود، «آموزش، پیش‌گوی دقیق مشارکت سیاسی است» (بیرنز^۱ و دیگران، ۲۰۰۱، ۲۸۶).

1. Burns

آماده‌سازی فرد در فرایند آموزش و تربیت سیاسی می‌تواند ابعاد گوناگونی از جمله تقویت مهارت‌های اجتماعی، پرورش استعدادها، فکری و ذهنی، ابعاد روان‌شناختی و نیز جنبه‌های معنوی کمال انسانی داشته باشد. در واقع، مبنای بنیادین تربیت سیاسی، تعلیم‌پذیری سیاسی انسان‌هاست. «تربیت سیاسی، یعنی پرورش و شکوفاسازی استعدادها، مربوط به بعد سیاسی انسان و ویژگی‌های عمومی او، یعنی قدرت، تا از این راه، مترقی، ضمن فهم روابط قدرت و پیچیدگی نظام‌های سیاسی درون شبکه وسیع قدرت، آگاهانه و فعالانه عمل کند» (عالم‌گرد و جباری، ۱۳۹۷، ۱۲۸). به‌طور کلی می‌توان از دو پیامد مستقیم و غیرمستقیم آموزش بر مشارکت سیاسی یاد کرد: اثرات مستقیم، شامل کسب دانش و مهارت‌های ارتباطی مفید در بحث عمومی و آموزش تحلیل سیاسی از طریق برگزاری دوره‌هایی درباره مسائل جاری روز؛ و پیامدهای غیرمستقیم آن، شامل تأثیر مشارکت داوطلبانه در مدرسه، دانشگاه، باشگاه‌های ورزشی، و فعالیت‌های فرهنگی نهادهای آموزشی است؛ عرصه‌هایی که جوانان می‌توانند نخستین تجربه‌های خود در سیاست را با اعمال رهبری، بهبود مهارت‌های مدنی، همکاری، و آموزش فنون مذاکره، گسترش دهند (بیرنز و دیگران، ۲۰۰۱، ۱۴۱-۴۲).

در ایران، تربیت سیاسی به‌عنوان یک موضوع تأملی و پژوهشی از نیمه دهه ۱۳۸۰ مورد توجه قرار گرفت. با انتشار ویژه‌نامه‌ای از مجله «مطالعات فقه تربیتی»، وابسته به مجتمع آموزشی جامعه‌المصطفی، در سال ۱۳۸۷ (شماره ۵) با عنوان تربیت سیاسی، در مجموع، ۶ نویسنده، مقاله‌هایی درباره اصول، مبانی، و اهداف تربیت سیاسی بر پایه آموزه‌های اسلامی نوشتند. پس از آن، بیشتر نشریه‌های مرتبط با تعلیم و تربیت، تعداد زیادی از مقاله‌های نظری، تحلیلی، و پیمایشی را با هدف بررسی وجوه گوناگون تربیت سیاسی، به‌ویژه با تمرکز بر رویکردهای اسلامی، منتشر کردند. به‌طور کلی می‌توان آثار منتشرشده درباره تربیت سیاسی را در ۴ گروه دسته‌بندی کرد: مطالعات اسلامی، مطالعات غرب، محور جامعه‌شناسی سیاسی، و محور تعلیم و تربیت.

گروه نخست، مطالعات اسلامی آموزش سیاسی است که در آن‌ها به ارائه مبانی، اصول، و اهداف تربیت سیاسی با توجه به منابع دینی و اسلامی پرداخته می‌شود و دستاورد آن، معرفی مؤلفه‌هایی مانند صداقت، ظلم‌ستیزی، وفای به عهد، امانت‌داری، رعایت اخلاق، مسئولیت‌پذیری و نظارت همگانی، عدالت‌خواهی، آزاداندیشی، پرهیز از سلطه‌جویی، و... به‌عنوان مفاهیم محوری تربیت سیاسی است. گروه دوم، در پژوهش‌های انگشت‌شماری خلاصه می‌شود که تربیت سیاسی را از منظر مبانی فکری-نظری اندیشمندان غربی بررسی کرده‌اند. در این گروه، بر برخی محورهای

از جمله مشارکت سیاسی، دموکراسی، قانون‌مداری، حوزه عمومی، و حقوق شهروندی تمرکز شد. دسته سوم، پژوهش‌هایی هستند که آموزش و تربیت سیاسی را مفهومی در راستای جامعه‌پذیری و جامعه‌شناسی سیاسی می‌دانند و بیشتر بر مسائلی مانند منابع جامعه‌پذیری سیاسی، از جمله خانواده، مراکز آموزشی، همسالان، رسانه‌ها، و... تمرکز دارند؛ براین اساس، هدف تربیت سیاسی، جامعه‌پذیری سیاسی افراد و آماده‌سازی فراگیران برای مشارکت سیاسی و انتقال ارزش‌ها، نگرش‌ها، و رفتارهای سیاسی به نسل نو است. سرانجام، پژوهش‌هایی که با تمرکز بر مبانی و اصول تعلیم و تربیت در مراکز آموزشی، از جمله مدارس، به بررسی شیوه‌های آموزش و تربیت سیاسی افراد از سنین کودکی و نوجوانی و با تمرکز بر مفاد درسی، آموزشی، و برنامه‌ریزی درسی در منابع پرداخته‌اند (ن.ک: جدول شماره ۱).

جدول شماره (۱). پیشینه پژوهش درباره تربیت سیاسی

آموزش و تربیت سیاسی	پیشینه پژوهش	مفاهیم اصلی
۱. مطالعات اسلامی	حبیبی، ۱۳۸۶؛ ایمانی و سروش، ۱۳۸۸؛ ایمانی و سروش، ۱۳۸۸؛ سلحشوری و دیگران، ۱۳۹۱؛ مسعودیان و بهشتی، ۱۳۹۱؛ جراحی و دیگران، ۱۳۹۳؛ داودی و فاضلی دهکردی، ۱۳۹۴؛ مهجوری، ۱۳۹۴؛ افتخاری و مهجوری، ۱۳۹۵؛ قادری و دیگران، ۱۳۹۷؛ عالم‌گرد و جباری، ۱۳۹۷؛ یوسف‌زاده و شاه‌مرادی، ۱۳۹۷.	صداقت، ظلم‌ستیزی، وفای به عهد، امانت‌داری، رعایت اخلاق، مسئولیت‌پذیری و نظارت همگانی، عدالت‌خواهی، آزاداندیشی، پرهیز از سلطه‌جویی و...
۲. مبانی فکری-نظری غربی	جاویدی، ۱۳۹۴؛ برزگر و دیگران، ۱۳۹۸.	مشارکت سیاسی، دموکراسی، قانون‌مداری، حوزه عمومی و حقوق شهروندی
۳. جامعه‌پذیری و جامعه‌شناسی سیاسی	مرزوقی، ۱۳۸۴؛ شرف‌الدین، ۱۳۸۷؛ رنجبر، ۱۳۸۷؛ باقری، ۱۳۸۹؛ عبدالله و زارع، ۱۳۹۶.	خانواده، مراکز آموزشی، همسالان، رسانه‌ها و...
۴. آموزش و برنامه‌ریزی درسی	حمیدزاده و دیگران، ۱۳۹۵؛ آقامحمدی و اسدی، ۱۳۹۵؛ فرمپینی فراهانی، ۱۳۹۵؛ جوکار و دیگران، ۱۳۹۶؛ ترک و مطلبی، ۱۳۹۶؛ شمسینی غیاثوند و فرهنگ رنجبر، ۱۳۹۶؛ احمدی و دیگران، ۱۳۹۷.	مفاد درسی، آموزشی و برنامه‌ریزی درسی

در مجموع، منابع پرشمار پژوهشی در ایران در حوزه تربیت سیاسی، بیشتر با تمرکز بر مفاهیم اسلامی تربیت و نیز با رویکرد رشته‌های دانشگاهی تعلیم و تربیت نوشته شده‌اند که همسو با هدف تربیت انسانی متعادل و متوازن و در راستای پرورش متناسب با اهداف نظام سیاسی اسلامی است. اساساً مفهوم تربیت سیاسی، مورد توجه رشته‌های دیگر علوم انسانی مرتبط، از جمله جامعه‌شناسی، علوم سیاسی، حقوق، اقتصاد، و... قرار نگرفت و محدود به رشته علوم تربیتی و برنامه‌ریزی آموزشی باقی ماند؛ بنابراین، بیشتر پژوهش‌های کنونی انجام‌شده، بر تربیت شهروند یا امت مسئولیت‌پذیر متمرکز است تا نقش حمایتی توده‌ها در رویدادها و

جریانات سیاسی از نظام سیاسی مستقر، تقویت شود؛ از این رو، کمتر به ابعاد نخبگی و شیوه‌های توانمندسازی افراد در راستای سیاست‌ورزی یا پرورش نخبگان سیاسی توجه دارد. در مورد پیشینه پژوهش‌های انجام‌شده درباره مفهوم رقابت سیاسی نیز می‌توان گفت، عموماً رقابت سیاسی را نوعی اقدام و عمل با هدف کسب قدرت و نگه داشتن یا افزایش قدرت سیاسی می‌دانند. موضوع رقابت سیاسی، حفظ قدرت سیاسی یا دستیابی به سهم بیشتری از قدرت سیاسی است. در یک تعریف جامع، رقابت سیاسی، هر نوع اقدام داوطلبانه، موفق یا ناموفق، سازمان‌یافته یا بی‌سازمان، مقطعی یا مستمری است که برای تأثیرگذاری بر انتخابات، سیاست‌های عمومی، اداره امور عمومی، یا گزینش رهبران سیاسی در سطوح گوناگون حکومتی، اعم از محلی و ملی انجام می‌شود و از روش‌های قانونی یا غیرقانونی استفاده می‌کند (پای، ۱۳۸۰، ۲۴۳ و ۲۴۴).

موضوع رقابت سیاسی، به‌عنوان یکی از محورهای مهم پژوهش‌های علوم سیاسی، از اواخر دهه ۱۳۷۰ در ایران مورد توجه قرار گرفت. با انتشار ویژه‌نامه‌ای درباره رقابت‌های سیاسی و امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران از فصلنامه «مطالعات راهبردی» (۱۳۷۸) رقابت سیاسی با تأکید بر مفهوم امنیت، صورت‌بندی شد. سه سال بعد، نسخه دوجلدی «مجموعه مقالات رقابت‌ها و چالش‌های سیاسی در ایران امروز» (۱۳۸۰) مجموعه آرا و پژوهش‌های نویسندگان پرشماری را درباره رقابت سیاسی منتشر کرد.

به‌جز مفهوم رقابت‌های سیاسی فراملی، از جمله رقابت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، بیشتر آثار مهم در حوزه رقابت سیاسی را می‌توان در قالب سه زیرشاخه تقسیم‌بندی کرد: دسته نخست، شامل موضوع رقابت سیاسی، امنیت، و منافع ملی است. دسته دوم، به موضوع رقابت سیاسی و احزاب می‌پردازد، و دسته سوم، بر موضوع رقابت سیاسی و انتخابات تمرکز داشته‌اند. البته برخی موضوعات مهم درباره رقابت سیاسی، از جمله تأثیر جهانی شدن یا صورت‌بندی مناقشه کلامی در رقابت‌های سیاسی جمهوری اسلامی نیز جزو پژوهش‌های دارای اهمیت هستند (ن.ک: جدول شماره ۲).

جدول شماره (۲). پیشینه پژوهش‌های انجام‌شده درباره رقابت سیاسی

رقابت سیاسی	پیشینه پژوهش
۱. امنیت و منافع ملی	عطارزاده، ۱۳۷۸؛ ایوبی، ۱۳۸۰؛ میرمحمدی، ۱۳۸۰، افتخاری، ۱۳۸۱؛ فیرحی، ۱۳۸۴؛ خواجه‌سروی، ۱۳۸۵؛ فدوی و کرامیان، ۱۳۹۲
۲. احزاب	ظریفی‌نیا، ۱۳۷۸؛ ضابط‌پور، ۱۳۸۰.
۳. انتخابات	دارابی، ۱۳۸۸؛ امینی، ۱۳۸۹؛ صدیق و دیگران، ۱۳۹۹؛ حاجی‌پور و دیگران، ۱۳۹۵؛ صادقی، ۱۳۹۸.
۴. سایر (جهانی‌شدن، مناقشات کلامی)	شهرام، ۱۳۸۶؛ آقاجانی، ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸.

نقطه تمرکز بیشتر این پژوهش‌ها، مدل رقابت سیاسی آشکار است که به شکل رقابت‌های سیاسی انتخاباتی نشان داده می‌شود؛ فارغ از اینکه رقابت سیاسی انتخاباتی، تنها یکی از شکل‌های رقابت سیاسی است که در راهیابی نخبگان به قدرت سیاسی، دارای اهمیت است. اقسام پرشماری از رقابت سیاسی وجود دارد که جزو رقابت‌های سیاسی پنهان به‌شمار می‌آیند و به‌صورت رقابت‌های درون‌گروهی، درون‌جناحی، و درون‌حزبی پیش از انتخابات، بروز می‌یابند. رقابت‌های مهم سیاسی دیگری نیز در فردای انتخابات، در تصمیم‌گیری‌ها، سیاست‌ورزی‌ها، و رقابت‌های نهادی و سازمانی بروز می‌کنند. به‌غیر از رقابت‌های سیاسی آشکار در زمان انتخابات، کمتر پژوهشی به انواع دیگر رقابت سیاسی توجه داشته است. در پژوهش حاضر، با بررسی ارتباط مدل‌های تربیت سیاسی با شیوه‌های سیاست‌ورزی نخبگان سیاسی، به‌ویژه با عنوان رقابت سیاسی، برخی روندهای پنهان در رقابت سیاسی بررسی و شناسایی شده‌اند.

۲. مؤلفه‌ها و ابعاد تربیت سیاسی

تربیت سیاسی، روندی است که از طریق آن، مشروعیت حاکمیت، قانون‌مداری، بهبود زندگی، و شکوفایی انسان تحقق می‌یابد. این امر، نیازمند ایجاد دموکراسی، بستر گفتگویی، و حوزه عمومی است که با فراهم کردن شرایط فردی‌ای مانند آشنایی با روش استدلال یا منطق، آشنایی با سواد حقوقی (قانون اساسی و حقوق شهروندی)، و شرایط اجتماعی (آزادی بیان و عقیده و نیز مکانی برای تبادل نظر)، در سایه آموزش محقق می‌شود (برزگر و دیگران، ۱۳۹۷، ۲۳).

تاکنون تعریف‌های پرشماری برای تربیت سیاسی ارائه شده است که مؤلفه‌های گوناگونی را در نظر داشته‌اند. براساس نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در ایران، تربیت سیاسی در قالب دو دسته، تقسیم و تعریف می‌شود که بیشتر، تربیت سیاسی غربی و تربیت سیاسی اسلامی نامیده می‌شود. تربیت سیاسی مدرن غربی، بر کسب هرچه بیشتر قدرت و نفوذ دلالت دارد که حتی با تعاریف فلسفی یونان باستان از تربیت سیاسی در مفهوم «پایدیا» متفاوت است؛ و تربیت سیاسی اسلامی که هدف غایی آن، الهی شدن و انسان کامل است که با تشکیل حکومت اسلامی و تربیت سیاست‌مداران فاضل محقق می‌شود (درباره تربیت سیاسی اسلامی، ن.ک: ایمانی و سروش، ۱۳۸۸).

مؤلفه‌های مرتبط با تربیت سیاسی بر چند مفهوم کلیدی، از جمله قانون‌مداری، نظم، آشنایی با

حقوق فردی و اجتماعی، شکوفایی انسان و آزادی تبدیل شدن به انسان شایسته تأکید دارد که همگی از جمله ارزش‌ها و آرمان‌های سیاسی ملت‌ها و دولت‌ها به‌شمار می‌آیند. «تربیت سیاسی، فرایندی است که از طریق آن، مشروعیت حاکمیت، قانون‌مداری، گفتمان، و بهبود زندگی و شکوفایی انسان محقق می‌شود (برزگر و دیگران، ۱۳۹۷، ۲۱). مهم‌ترین اهداف تربیت سیاسی عبارتند از: (۱) پرورش قدرت آزادی، اختیار، و مسئولیت در فرد؛ (۲) رشد سیاسی؛ (۳) تربیت انسان آزاداندیش؛ (۴) پرورش روح عدالت‌خواهی. در این رویکرد، مهم‌ترین اصول تربیت سیاسی عبارتند از: تفکر و تعقل، تکیه بر عقل و توانایی‌های شناختی انسان، آزادی و انتخاب، اصل مسئولیت، اصل مشارکت در فرایند سیاسی، و اصل اجتماعی بودن تربیت (عالم‌گرد و جباری، ۱۳۹۷، ۱۴۷-۱۴۰)؛ بنابراین، تربیت سیاسی می‌تواند دارای ابعاد گوناگونی از جمله افزایش دانش، تقویت مهارت‌های انسانی، و همچنین، تقویت ابعاد معنوی باشد.

با وجود مبانی متفاوت ترسیم‌شده در تربیت سیاسی غربی و اسلامی، خط‌تمایز روشنی میان اصول برآمده از این دو تقسیم‌بندی وجود ندارد؛ اما می‌توان در هریک از این تعریف‌ها بر دو محور «قدرت» و «اخلاق» تأکید کرد. مهم‌ترین اصل در پژوهش‌های مرتبط با تربیت سیاسی اسلامی، هماهنگی «اخلاق» و «سیاست» معرفی می‌شود؛ درحالی‌که تربیت سیاسی غربی یا غیراسلامی را حول محور «قدرت» خلاصه می‌کنند. اگرچه در هر دو طیف پژوهش‌های انجام‌شده می‌توان مواردی مانند تحقق استعدادهای انسانی، مشارکت در سرنوشت، و آزادی‌خواهی را دید، اما نمی‌توان آشکارا نشان داد که تربیت سیاسی غربی از ابعاد «اخلاقی» آن، به‌معنای فضیلت‌های انسانی، بی‌بهره است یا در تربیت سیاسی اسلامی، به‌هیچ‌عنوان به موضوع «قدرت» توجه نشده است؛ یا اینکه هدف تربیت سیاسی غربی، تنها تأمین نیازهای مادی و هدف تربیت اسلامی، تکمیل ابعاد معنوی انسانی است. در واقع، در هر دو سوی این تقسیم‌بندی، موارد مشترکی از اصول، غایت‌ها، و منافع مادی و غیرمادی در آموزش و تربیت سیاسی مشاهده می‌شود. آنچه نظریه‌پردازان و پژوهشگران عرصه تربیت سیاسی در ایران از آن غافل بوده‌اند، این است که میان وضعیت ایده‌آل تربیت سیاسی و وضعیت موجود تربیت سیاسی، تفاوت‌های آشکاری وجود دارد که فهم زوایای تربیت سیاسی را پیچیده می‌کند. همچنین، تمایز روشنی میان تربیت سیاسی عموم توده/ شهروندان و تربیت سیاسی نخبگان وجود ندارد و آموزش و تربیت سیاسی تاکنون، بیشتر ناظر بر آحاد جامعه و جامعه‌پذیری سیاسی افراد بوده است.

۳. تربیت سیاسی شهروندی و نخبگانی

بر پایه روایت کتاب «پایندیا» از فلسفه سیاسی یونان باستان، تربیت سیاسی شهروندان، مهم‌ترین رسالت جست‌وجوگران حقیقت یا فلاسفه بود (یگر، ۱۳۹۳) و در تعریف ارسطویی از سیاست، پرورش انسان متعلق به دولت‌شهر یا شهروند علاقه‌مند به وضعیت عمومی، صورت مطلوب تربیت سیاسی افراد است (ارسطو، ۱۳۴۹). در تاریخ تفکر سیاسی یونان باستان، تمایز آشکاری میان تربیت سیاسی شهروند و نخبگان سیاسی وجود ندارد؛ زیرا، در دولت‌شهرهای یونان باستان، تصمیم‌گیری درباره مهم‌ترین موضوعات شهر که با دموکراسی مستقیم اداره می‌شد، با مشارکت شهروندانی انجام می‌گرفت که در جایگاه نخبگان تصمیم‌گیرنده بودند.

در حال حاضر، با توجه به پیچیدگی ابعاد زندگی اجتماعی و گستردگی موضوعاتی که جوامع با آن روبه‌رو هستند، مشارکت سیاسی شهروندان با کنشگری نخبگان سیاسی که سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیرندگان اصلی کشور به‌شمار می‌آیند، متفاوت است. امروزه تربیت سیاسی، بیشتر در محدوده معنای جامعه‌شناختی عموم مردم قرار دارد که به معنای پذیرش و تثبیت تدریجی اصول و قواعد سیاسی است؛ به گونه‌ای که افراد بتوانند در فرایند مشارکت سیاسی، نقش بیشتری ایفا کنند. بر این اساس اگر تربیت سیاسی را جزئی از فرایند جامعه‌پذیری سیاسی افراد بدانیم، منابع و عوامل مؤثر بر آن به دو دسته تقسیم می‌شوند: دسته نخست، عوامل نخستین جامعه‌پذیری سیاسی که در تماس‌های نزدیک و چهره‌به‌چهره‌ای مانند خانواده و گروه همسال بروز می‌یابد و دسته دوم، عواملی که فراتر از تماس‌های چهره‌به‌چهره و نزدیک و شامل مراکز علمی-آموزشی (مدارس، حوزه‌های علمیه، دانشگاه‌ها)، احزاب، رسانه‌ها، شبکه‌های مجازی، و... است. همچنین، اگر تربیت سیاسی را جزئی از فرایند تربیتی-فرهنگی افراد بدانیم که محصول ویژگی‌های اجتماعی جامعه است، می‌توان عواملی چون محیط اجتماعی، ساختار خانواده، ویژگی‌های فردی، وضعیت اقتصادی، و دین و مذهب را در آن دخیل دانست.

بنابراین، همان‌گونه که برخی پژوهشگران به درستی اشاره می‌کنند، اهداف تربیت سیاسی تحت الشعاع ساختار نظام اجتماعی و سیاسی از یک سو و فرهنگ سیاسی جامعه از سوی دیگر است (عبدالله و زارع، ۱۳۹۶، ۱۳۸)؛ زیرا، گرایش‌ها و رفتارهای افراد در حوزه سیاست، اعم است از نوع نگرش به شخصیت‌های سیاسی، نظام سیاسی، آزایی که در صندوق‌ها می‌ریزند، و مواضع سیاسی‌ای که در پیش می‌گیرند و از نظام ارزشی سیاسی آن افراد تأثیر می‌پذیرد.

درواقع، هدف از تربيت سياسي در هر نظامي، ساختن شخصيت سياسي متناسب با آن نظام در جامعه است.

چنانچه تربيت سياسي را تنها محدود به جامعه پذيري سياسي ندانيم و به ابعاد تربيت سياسي نخبگان به عنوان بحثي حرفه‌اي تر از تربيت سياسي توجه كنيم، تربيت سياسي، ناظر بر افزايش مهارت و توانمندی افراد براي نخبگي سياسي است كه مي‌تواند در بردارنده مراحل متفاوتي از مراحل عمومي تا مراحل تخصصي باشد. آن گونه كه در پژوهش احمدي و ديگران (۱۳۹۷) نشان داده شده است، تربيت سياسي مي‌تواند در بردارنده مراحل شش گانه زير باشد:

۱. آگاهي سياسي كه شامل ساماندهي علايق و عمل سياسي از راه مشاهده و تقليد است؛

۲. كسب دانش سياسي يا تحصيل و آموزش تخصصي در حوزه سياست؛

۳. سواد سياسي و توان درك و فهم مسائل سياسي؛

۴. تربيت سياسي و کاربرد آموخته‌ها و تجزيه و تحليل دانش عمومي سياست در زندگي؛

۵. مبري سياسي كه از مهارت‌هاي ذهني بالاتري از جمله ارزشيابي و آفرينندگي

برخوردار است و قادر به هماهنگي فعاليت‌ها با مهارت‌هاي سياسي است؛

۶. مربي سياسي يا سياست‌مدار كه در كليت يكپارچه شناخت سياسي، توانمند و فعاليت در حيطه مهارت‌هاي سياسي براي او عادي شده است. يك مربي سياسي يا سياست‌مدار، توانايي به اشتراك گذاري دانشي را دارد كه مبتني بر آموزش، تخصص، و آگاهي است (احمدي و ديگران، ۱۳۹۷، ۵۵-۵۱).

بنابراين، مي‌توان گفت كه تربيت سياسي مانند فرهنگ سياسي، يك وجه نخبگاني دارد و يك وجه توده‌اي. تربيت سياسي شهروند و تربيت سياسي نخبگان، دو مقوله كاملاً يكسان نيستند، بلكه سلسله‌مراتبی دارند كه يكي پيامد ديگري است؛ به اين معنا كه نخبه سياسي، ابتدا شهروند سياسي است و بايد باشد، سپس، در مراحل بعدي، سطوح آموزش و تربيت سياسي او تخصصي تر مي‌شود. چنان كه مفروض دانسته مي‌شود، تربيت سياسي نخبگان، يكي از وظائف دانشگاه و آموزش در رشته علوم سياسي است، اما آنچه در عمل رخ مي‌دهد، اين واقعيت است كه تعداد بسيار كمي از نخبگان سياسي دو قوه مجريه و مقننه و نيز نهادهاي انتصابي ديگر، از دانش آموختگان علم سياست هستند. در ايران، برپايه داده‌هاي تفصيلي بازار كار، در سال ۱۳۹۷ از حدود ۵۵۵ هزار نفر از شاغلان كشور در دسته شغلي «قانون گذار، مقامات

عالی‌رتبه، و مدیران» بیشترین تعداد، در بردارنده مدیران دارای سابقه تحصیلی مهندسی (۲۷ درصد) و پس از آن، دانش‌آموختگان «بازرگانی و علوم اداری» است که در مجموع، بیش از ۵۰ درصد مقام‌های مدیریتی در اختیار آن‌ها قرار دارد. شاغلان تحصیل کرده در رشته‌های «علوم اجتماعی و رفتاری» شامل علوم سیاسی، علوم اقتصادی، و جامعه‌شناسی، تنها سهمی ۴/۶ درصدی را در بین مدیران داشته‌اند (دنیای اقتصاد، ۱۳۹۸، ۶)؛ بنابراین، تاکنون و بر پایه پژوهش‌های انجام‌شده، بدون آنکه توجه خاصی به ارتباط نخبگی سیاسی در ایران با تحصیلات و آموزش تخصصی در سیاست وجود داشته باشد، بیشتر بر تربیت سیاسی توده‌ها/ ملت/ شهروند تمرکز شده است و وضعیت ایده‌آل آموزش و تربیت سیاسی در ارتباط با آن‌ها و نه نخبگان سیاسی در نظر گرفته می‌شود.

حتی اگر واقعیت یادشده را نادیده بگیریم و فرض کنیم که به‌جز تربیت سیاسی توده‌ها باید به آموزش و تربیت سیاسی نخبگان نیز توجه شود، میان وضعیت ایده‌آل و آنچه در واقعیت رخ می‌دهد، تفاوت‌های معناداری وجود دارد. تربیت سیاسی موردانتظار، یک چیز است و تربیت سیاسی آن‌گونه که اتفاق می‌افتد، چیز دیگر. با الهام از این جمله جان دیویی که می‌نویسد: «بزرگ‌ترین مغالطه تعلیم و تربیت معاصر این است که نظام‌های آموزشی گمان می‌کنند که فراگیرندگان تنها آنچه را که این نظام‌ها اراده می‌کنند، فرامی‌گیرند» (به نقل از: صفایی موحد و باوفا، ۱۳۹۱، ۳۲)، تربیت سیاسی موردانتظار، حالت ایده‌آلی است که تربیت سیاسی انجام‌شده با آن فاصله معناداری دارد. تعریف‌های غیرروشن و مبهمی از تربیت سیاسی نخبگان وجود دارد که به دو زیرگروه «اسلامی» و «غیراسلامی» تقسیم‌بندی می‌شوند و در بسیاری از مؤلفه‌ها با یکدیگر هم‌پوشانی دارند و البته فاقد شاخص‌های عینی هستند. در چنین وضعیتی، بررسی و تحلیل انواع تربیت سیاسی در مدیران سیاسی زن، به‌عنوان یک نمونه کوچک از مدیران ارشد سیاسی جمهوری اسلامی، می‌تواند به فهم بهتر وضعیت تربیت سیاسی نخبگانی کمک کند. بر پایه تحلیل‌های انجام‌شده، مدل‌های تربیت سیاسی مدیران سیاسی زن در دو جناح سیاسی، دارای شباهت‌هایی است که البته به دلیل وجود ارزش‌های سیاسی متفاوت از یکدیگر متمایز می‌شوند. به این معنا که در هر دو جناح غالب سیاسی، مدل خاصی از تربیت سیاسی رخ داده است که اولویت‌های ذهنی و ارزش‌های سیاسی متفاوت با دیگری را به فرد انتقال داده و سرانجام، در نخبگی سیاسی او به صورت اصلاح طلب یا اصول‌گرا نمایش داده می‌شود.

۴. روش تحلیل داده‌ها

هدف پژوهش حاضر، استخراج انواع مدل‌های تربیت سیاسی نخبگان ایرانی و تأثیر آن بر رقابت‌های سیاسی است. در این پژوهش، با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و به‌کارگیری روش کیفی تحلیل داده‌ها از طریق کدگذاری به روش استراوس و کوربین (استراوس و کوربین، ۱۳۹۷) مقوله‌های مرکزی، برجسته شده‌اند. در مرحله نخست، متن مصاحبه با استفاده از کدگذاری باز و در مراحل بعدی با کدگذاری محوری و گزینشی مقوله‌های مهم در دو بخش تربیت سیاسی و رقابت سیاسی استخراج شدند. در تربیت سیاسی، مقوله‌های محوری اطاعت، مبارزه، و نیز انتخاب، برجسته شدند که هر یک از آن‌ها در قالب سه مدل جداگانه تربیت سیاسی پیرو، تربیت سیاسی مبارزاتی، و تربیت سیاسی شهروندی قرار گرفتند. رقابت سیاسی نیز براساس مفهوم‌بندی داده‌های استخراج‌شده به صورت دو مقوله رقابت سیاسی پنهان و رقابت در اقتدار سیاسی، ترسیم شدند. سرانجام، تأثیر مدل‌های تربیت سیاسی بر نوع رقابت سیاسی، بررسی و تحلیل شد.

براساس داده‌های پژوهش‌های سیاسی، نخبگان، افرادی هستند که در موقعیت‌های قدرت رسمی بالاتری قرار دارند و از تصمیم‌گیری‌ها و تحولات سیاسی در حوزه کار خود، آگاه‌تر از بقیه هستند (سیدامامی، ۱۳۹۱، ۳۱۱). یکی از مهم‌ترین فواید مصاحبه با نخبگان، امکان دستیابی به اطلاعاتی درباره نحوه عملکرد نهادهای سیاسی، شیوه اتخاذ تصمیم‌های مهم، و انواع سازوکارهای سیاسی است که به‌طور معمول از چشم مردم عادی پنهان می‌ماند و احتمالاً در رسانه‌های عمومی نیز بازتاب پیدا نمی‌کند (امامی، ۱۳۹۱، ۳۱۳). عمدتاً مصاحبه با نخبگان را نوعی مصاحبه نیمه‌استاندارد می‌دانند. در اینجا به مصاحبه‌شونده نه به‌عنوان یک شخص، بلکه به قابلیتش به‌عنوان متخصص یک حوزه خاص توجه می‌شود. نخبگان نه به‌عنوان یک مورد منفرد، بلکه به‌منزله نمایندگان یک گروه (از متخصصان) در نمونه گنجانده می‌شوند (موزر و ناگل، ۲۰۰۲؛ در: فلیک، ۱۳۹۶، ۱۸۳). هرچند دامنه اطلاعاتی که از طریق این نوع مصاحبه‌ها به دست می‌آید، به مراتب محدودتر از انواع دیگر مصاحبه‌ها است (فلیک، ۱۳۹۶، ۱۸۳)، اما، مصاحبه‌شوندگان، مخزن پیچیده‌ای از دانش درباره موضوع مورد مطالعه دارند (شیله و گروین، ۱۹۸۸؛ در: فلیک، ۱۳۹۶، ۱۷۲).

از آنجاکه در تفسیر مصاحبه با نخبگان، هدف، به‌طور عمده، تحلیل و مقایسه محتویات دانش متخصصان است (فلیک، ۱۳۹۶، ۱۸۴)، پژوهشگران بر این نظرند که در مصاحبه‌های

کیفی، قاعده خاصی برای تعداد افراد مورد مصاحبه وجود ندارد و همه چیز به نوع پژوهش و تصمیم پژوهشگر بستگی دارد (امامی، ۱۳۹۱، ۳۰۰). در پژوهش‌های کیفی، تنها نمونه‌های انگشت‌شماری از یک پدیده، قابل مطالعه هستند و این امر باعث می‌شود که نتوان حجم نمونه مناسبی را برای مطالعه آن پدیده و دستیابی به یافته‌های قابل تعمیم به دست آورد (فلیک، ۱۳۹۶، ۱۶). موضوع‌های پژوهش در روش کیفی، تنها به متغیرها، فروکاسته نمی‌شوند، بلکه در کلیتشان و در زمینه زندگی روزمره، بازنمایی می‌شوند؛ به‌ویژه وضعیت‌ها و اشخاص استثنائی (نخبگان سیاسی)، بارها مطالعه می‌شوند.

بررسی مدل‌های استخراج‌شده تربیت سیاسی و رقابت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران، با ارجاع به مصاحبه مستقیم با ۶ بانوی نخبه سیاسی و با استفاده از مصاحبه عمیق کیفی انجام شد. نمونه‌ها به صورت گزینشی از سرآمدان حوزه سیاست با سابقه کار اجرایی در سطوح کلان سیاست ایران، از جمله مجلس شورای اسلامی و عضویت در هیئت دولت انتخاب شدند. مؤلفه‌های گزینشی، شامل پایان دوره مدیریت و فاصله‌گذاری از دوره مدیریتی است تا با جدا شدن از دغدغه‌ها و مسائل روز، نگاه جامع‌تری به دست آید. ۲ تن از مصاحبه‌شونده‌ها از اعضای هیئت دولت و ۴ تن از نمایندگان دوره‌های گوناگون مجلس شورای اسلامی بوده‌اند که به‌طور مساوی، نیمی از میان اصلاح‌طلبان و نیم دیگر از میان اصول‌گرایان انتخاب شده‌اند. میانگین سنی مصاحبه‌شوندگان، ۶۰ سال است که بیشتر آن‌ها سیاست‌مداری در حوزه کلان کشور را در دهه ۵۰-۴۰ زندگی خود تجربه کرده‌اند. سطح تحصیلات کنونی مصاحبه‌شونده‌ها، دکتری است که به‌جز دو تن، بقیه در زمان تصدی نیز دارای مدرک دکتری بوده‌اند. مصاحبه‌شونده‌ها، متأهل و دارای فرزند (میانگین ۲/۶ فرزند) و ساکن شهر تهران هستند. ۲ تن از آن‌ها، متولد شهرستان بوده‌اند که از سنین دانشجویی، یعنی اوایل دهه ۲۰ زندگی خود، وارد تهران شده‌اند و بقیه، متولد تهران هستند.

۵. تربیت سیاسی نخبگان در ایران

بر پایه آنچه درباره مؤلفه‌های تربیت سیاسی نخبگان مطرح است، این موضوع با مواضع فکری و ذهنی افراد، ارتباط نزدیکی دارد. با گذشت چهار دهه از انقلاب اسلامی ایران، که ماهیت نظام سیاسی آن اسلامی دانسته می‌شود، عموم نخبگان سیاسی، چه به لحاظ اجتماعی شدن و چه به لحاظ فرهنگ عمومی، متأثر از ارزش‌های اسلامی درون خانواده‌ها و نیز اجتماع هستند؛

بنابراین، آنچه در تربیت سیاسی نخبگان ایرانی قابل مشاهده است، نوعی تربیت مبتنی بر ارزش‌های اسلامی یا وابستگی‌های فکری مبتنی بر آن است؛ اما مسئله این است که ارزش‌های اسلامی، خود متأثر از منابع پرشماری مانند فقه و عقل هستند و با اینکه نمی‌توان همسویی معناداری میان عقل و مذهب متصور بود، در میزان تأکید بر هر یک از آن‌ها، تفاوت‌های چشمگیری وجود دارد و برحسب اینکه معیار تصمیم‌گیری افراد با اولویت عقل باشد یا اولویت فقه، رفتارهای متفاوت و نیز نتایج متفاوتی رقم می‌خورد.

۶. مدل‌های تحلیلی-مفهومی تربیت سیاسی

تربیت سیاسی در دو جناح سیاسی، حول محورهای متفاوتی می‌چرخد که تفاوت در معنای کنش سیاسی تا اتخاذ رویکردهای متفاوت به موضوعات سیاسی را دربر می‌گیرد. می‌توان این تفاوت‌های نگرشی را پیرامون دو محور «تبعیت و پیروی» و نیز «انتخاب و اراده» شرح داد. این تفاوت نگرش در بنیادها، به شکل تفاوت دیدگاه در نقش و اثرگذاری کنشگران سیاسی در قالب عنوان «پیرو» و «شهروند» نمایان می‌شود. افراد در دو سوی جناح سیاسی اصول‌گرا (راست) و اصلاح‌طلب (چپ)، نگرش‌های گوناگون خود را در قالب تفاوت‌های بنیادین فکری نشان می‌دهند؛ جناح اصول‌گرا با اولویت پیروی، کنشگری سیاسی را در نقش پیرو و نیز اطاعت از دستورهای رهبران می‌داند و جناح اصلاح‌طلب با اولویت انتخاب یا اراده، کنشگری سیاسی را در نقش شهروندی و نیز آگاهی از حقوق و وظایف و در نتیجه، پذیرش پیامدهای انتخاب و تصمیم‌های خود می‌بیند. البته در دو سوی این تفاوت‌های بنیادین می‌توان شکل‌های ترکیبی‌ای از هر دو مفهوم تبعیت و انتخاب را مفروض دانست؛ اما آنچه در مواضع، کنش‌ها، و تصمیم‌های سیاسی این دو طیف می‌توان مشاهده کرد، در چارچوب دو مفهوم تبعیت و پیروی و انتخاب و شهروندی برجسته می‌شود؛ بنابراین، تربیت سیاسی نخبگان سیاسی پس از انقلاب اسلامی با توجه به اینکه متأثر از کدام مفاهیم بنیادین ذهنی باشد، با یکدیگر متفاوت خواهد بود.

۱-۶. تربیت سیاسی پیرو

تربیت سیاسی پیرو، نوعی از یادگیری سیاسی است که با محوریت تبعیت و اطاعت از فرادستان سیاسی-مذهبی ظاهر می‌شود که باید و نبایدهای خود را از تفاسیر دینی-مذهبی اطاعت و پیروی کسب می‌کند. مفاهیم ولی یا اعلم، از مفاهیم بنیادین و خدشه‌ناپذیر این نوع

تربیت سیاسی است که اطاعت محض یا پیروی کامل فرد را به لحاظ عقیدتی و دینی در امور سیاسی توجیه می‌کند. این نوع تربیت سیاسی می‌تواند مبنای قاطعی برای تصمیم‌گیری، اتخاذ مواضع، و نیز کنش‌های سیاسی فرد باشد که با هدف اجرای دستورهای مافوق انجام می‌شود. یکی از مصاحبه‌شونده‌ها با پیشنهاد عضویت دوره‌ای مجلس، در پاسخ به این پرسش که «چگونه وارد عرصه کلان سیاسی شده است؟»، می‌گوید:

عضو تشکل‌ها و گروه‌های سیاسی اسلامی بودم و به‌عنوان کسی که عزیزترین هاش رو در راه خدا می‌ده، درک دقیقی از سیاست روز داشتم. افراد و شخصیت‌هایی از این تشکل‌ها و گروه‌ها بر من تکلیف کردن؛ یعنی این‌طور بگم که حکم اون‌ها برای من حکم ولایی داشت و خواسته و ناخواسته باید اطاعت می‌کردم. شاید هیچ‌وقت دوست نداشتم در کسوت / نخبه سیاست‌مدار / باشم؛ شاید خیلی چیزهای دیگه رو ترجیح می‌دادم، ولی بعداً که تحقیق کردم، دیدم به‌هر حال اون‌ها بهتر از من به نیاز جامعه و توان من و رسالتی که هست، اشراف دارن و حکم ولایی داشتن.... شاید دیدن من می‌تونم کارگر خوبی برای نظام باشم.

وی در پاسخ به این پرسش که «از چه کسی برای ورود به عرصه کلان سیاسی مشورت گرفتید؟»، با اشاره به نوعی تحمیل نخبگی سیاسی که به‌صورت درونی‌شده در مادر یا دختر وجود دارد، اشاره می‌کند که مخالفت در چنین موقعیتی، هیچ توجیه و مبنایی نخواهد داشت.

از مادرم مشورت گرفتم. ایشون سال‌ها بود که بهترین تحلیل‌گر سیاسی بودن؛ سیاست دینی. می‌دونستن من قبلاً فعالیت داشتم؛ می‌گفتن: خدا کمک کنه! خیلی زود بچه من درگیر شد با پیچیدگی‌های سیاسی. خب همیشه / مشغول سیاست / بودیم، ولی در مسئولیت کلان نبودیم. خودشون می‌دونستن بالاخره از جاهای دیگه گفته شده و باید پذیری؛ دیگه مخالفتی نداشتم و همراهی می‌کردن.

عمق نگاه تکلیف‌مدار در سیاست‌ورزی یا نخبگی سیاسی در پاسخ به این پرسش که «اگر به عقب برگردید، باز این مسئولیت را قبول می‌کنید؟»، نشان داده می‌شود:

اگه الان هم تکلیف کنن، همین‌طور / قبول می‌کنم/. اگه الان هم بگن در منزل بنشین، وظیفته که در منزل قلم به‌دست بگیری، اگر الان بگن هر جای دیگه / باشید /، همون‌طور که حالا اومدیم تو دانشگاه مشغولیم، باز همینم و فرقی نخواهد کرد.

۲-۶. تربیت سیاسی مبارزاتی

تربیت سیاسی مبارزاتی، شیوه‌ای از یادگیری سیاسی است که از بدنهٔ اجتماع و در سال‌های منتهی به انقلاب اسلامی ایران در جوانان طبقهٔ متوسط شهری رخ داد. این دسته از افراد با هدف مبارزه با طاغوت و نظام سلطنتی، به جلسه‌های سخنرانی مذهبی، تظاهرات خیابانی، و اعتصاب‌ها می‌پیوستند. هیچ‌یک از مصاحبه‌شونده‌ها، وابستگی نزدیک خانوادگی یا تشکیلاتی با مبارزان کلیدی انقلاب نداشتند، بلکه مشارکت آن‌ها، نوعی علاقه‌مندی سیاسی بود که خود را در اهداف مبارزاتی عموم مشارکت‌کنندگان در انقلاب نشان می‌داد.

هدف از تربیت سیاسی مبارزاتی، شناسایی مرزهای مبارزه، شناسایی دشمن (خارجی و داخلی)، برائت‌جویی، آمادگی دفاع، نظارت همگانی، و ظلم‌ستیزی است. یکی از مصاحبه‌شونده‌های عضو هیئت دولت با پیشینهٔ نمایندگی مجلس، در پاسخ به این پرسش که «چرا به سیاست علاقه‌مند هستید؟» می‌گوید:

این برمی‌گرده به قبل از انقلاب. من با مذهب از دیدگاه روحانیت مترقی و پیشرو آشنا شدم که در واقع، تغذیه‌کنندگان نیروهای متدین و دانشجویی قبل از انقلاب بودن. من هم از اوان نوجوانی، اولین کلاس‌های مذهبی که رفتم، توی مسجد قبا بود که بچه‌ها رو با معارف اسلامی و با مبانی اعتقادی و مباحث سیاسی که مطرح بود، آشنا می‌کردن. توی کلاس‌های تفسیر قرآن زنان / که خصوصی برگزار می‌شد، همه تقریباً توی اقوام درجه‌یکشون، فعال سیاسی و زندانی سیاسی بود. اونجا اعلامیه‌ها بین ما ردوبدل می‌شد و دفاعیات اون موقع زندانیا رو می‌آوردن و خلاصه کاملاً توی جو سیاسی بودم؛ توی جریان‌های سیاسی بودم. از نقش امریکا خیلی خوب مطلع بودم؛ کاملاً آگاهی پیدا کردم با نقش حکومت امریکا در ایجاد استعمار. این از دوران راهنمایی و دبیرستان برای من اتفاق افتاد.

آموزش سیاسی مبارزاتی، بیشتر متأثر از واقع‌شدگی زمانی در دوران گذار تغییر رژیم و تحولات انقلابی آن است که دورهٔ سنی آغاز جوانی مصاحبه‌شونده‌ها را دربر می‌گیرد. مرحلهٔ نخست این دورهٔ سنی -بر پایهٔ مراحل تربیت سیاسی (احمدی و دیگران، ۱۳۹۷)- در بردارندهٔ آگاهی سیاسی‌ای است که با تأثیرپذیری از دیگران و فضای عمومی سیاسی رخ می‌دهد. یکی از مصاحبه‌شوندگان عضو دوره‌های مختلف مجلس، تأثیر خود را از فضای سیاسی دوران انقلاب در علاقه‌مندی سیاسی چنین بیان می‌کند:

فعالیت‌های سیاسی من از مجلس شروع نشد؛ ما بچه‌های انقلابیم. زمانی که انقلاب شد، سیزده‌چهارده سالمون بود و کنار پدر خانواده/فعالیت می‌کردیم. طبیعتاً ایران، سیاسی شده بود. پای منبر خیلی از بزرگان و خود حضرت امام، یه پرچمی و بیرقی بود که همه سیاسی شده بودن.... تقریباً سال آخر دبیرستان بودم که ازدواج کردم. همسر من هم خیلی سیاسی بود. به مباحث سیاسی علاقه داشت.... بعدم که جنگ شد، همسر من در جبهه بود.... سال‌های شصت، شصت و یک خیلی بحث منافقین داغ بود و جوش و خروش‌ها و اظهارنظرها تو محافل خانوادگی و دوستی خیلی پررنگ بود. همسر من از اونایی بود که پای نظام، پای رهبری، پای خون شهدا بود و این خیلی براش مهم بود. خب، این سایش توی زندگی ما هم افتاده بود و منم همون‌طور ادامه دادم.

مصاحبه‌کننده دیگری از اعضای هیئت دولت نیز تأثیرپذیری از فضای انقلاب را تأیید می‌کند:

زندگی من خلاصه می‌شد توی فعالیت‌های سیاسی در رابطه با نظام و انقلاب. از ابتدای انقلاب در فعالیت‌های دانشجویی بودم. توی جاهای مختلف، توی گروه‌های مختلف دانشجویی که باهاشون کار می‌کردم، تقریباً همه‌جا شخصیت رهبر داشتم؛ رهرو نبودم. یه روحیه به شدت پرسش‌گر، به شدت سیاسی و به شدت تهاجمی نسبت به خواسته‌های انقلاب داشتم. معتقد بودم تمام خواسته‌های امام باید عینیت پیدا کنه و من به عنوان یک سرباز کوچک وظیفه دارم که اینو محقق کنم؛ حالا اگه دستم به هر مسئولیتی برسه، موظفم اون خواسته‌ها رو محقق کنم.

در مدل بالا، تربیت مبارزاتی، به‌حدی نهادینه و درونی می‌شود که آنچه از دوران جوانی آموخته شده است، بی‌کم‌وکاست در سنین بلوغ و میان‌سالی و درحالی‌که فرد تبدیل به نخبه سیاسی می‌شود، با همان کیفیت، قابل مشاهده است. مدل تربیت سیاسی مبارزاتی، بیشتر در کشاکش مبارزات انقلابی و در قالب نوعی تربیت سیاسی شکل می‌گیرد که به واسطه شرکت در محافل دینی-سیاسی، به انتقال نوعی آگاهی سیاسی منجر می‌شد که البته به علاقه و اشتیاق به فعالیت سیاسی نیز دامن می‌زد. اگرچه این مدل یادگیری سیاسی می‌تواند تا پایان عمر سیاسی فرد همراه او باشد، اما تغییر یا تحول در نگرش‌ها به واسطه تغییرات سنی و نیز افزایش دانش تخصصی و بر اثر تجربه عملی-سیاسی، دور از انتظار نیست. در یک مورد، یکی از اعضای مجلس و از فعالان احزاب سیاسی که تحت تأثیر تربیت سیاسی مبارزاتی است، با اشاره به

تحول نگرشی خود و نیز تجربه مستقیم کنشگری سیاسی نشان داد که چگونه متوجه واقعیت بازیگری سیاسی، از جمله بده‌بستان، شده است.

خانواده من، یک خانواده غیرسیاسی بود؛ فقط من کلم بوی قرمه‌سبزی می‌داد. از زمان انقلاب، وقتی می‌خواستم برم راهپیمایی سیزده شهریور یا راهپیمایی عید فطر، همه علیه من بودن. چادرم رو هم این جوری [خیلی سفت و محکم] سرم کردم. وقتی برگشتم [گفتند] چرا رفتی؟ دیوانه‌ای؟! همه خانواده علیه من. یه فرضی هست که سیاست، پدر و مادر نداره؛ من اینو توی مجلس دیدم.... هزینش هم البته خیلی گزاف بود؛ یعنی برای تویی که نخوای بری برای بده‌بستون، که البته قاعده سیاست، بده‌بستونه؛ منتها ما چون آرمان‌گرا بودیم، حالا البته تعدیل شدیم، من گفتم چیکار دارم این کیه اون کیه؟! من یه چیزی برام میناست، اون ارزش‌ها و اعتقاداتمه.

۳-۶. تربیت سیاسی شهروندی

این نوع تربیت سیاسی با تمرکز بر فعالیت‌های مدنی، شرکت در انجمن‌ها (دانشگاهی، محلی، غیردولتی)، احزاب، گروه‌ها و مؤسسه‌های غیرانتفاعی نشان داده می‌شود. هدف از تربیت سیاسی شهروندی، آشنایی با برخی مهارت‌های تجربی اجتماعی مانند تقویت مشارکت گروهی، رواداری، انتقادپذیری، ارتباطات شبکه‌ای، و نیز آموزش برخی مفاهیم سیاسی-اجتماعی مانند قانون‌مداری، نظم، آشنایی با حقوق فردی و اجتماعی، و شکوفایی انسانی است. یکی از مشارکت‌کنندگان که پیشنهاد عضویت در هیئت دولت دارد، می‌گوید:

من در دهه هفتاد، به واسطه مقالات و پژوهش‌ها و رساله‌ام در حوزه حقوق زنان، مورد توجه برخی زنان سیاست‌مدار، از جمله معاون وزیر وقت کشور، قرار گرفتم. از اوایل دهه هشتاد، یک سازمان غیردولتی (NGO) برای زنان راه‌اندازی کردم و البته هم‌زمان، با برخی احزاب و تشکل‌های سیاسی، همکاری داشتم. به غیر از تجربه تشکیلاتی و حزبی، به دلیل تخصصم و علاقم به مباحث حقوقی، اون‌هایی که من رو پیشنهاد داده بودن برای مدیریت سیاسی، انتظار داشتن آگه به حقوقدان بیاد و در این جایگاه قرار بگیره، چه اتفاق‌هایی که در حوزه تغییر قوانین نخواهد افتاد! مهارت اقلان‌سازی در کسانی که مطالعات حقوقی دارن، بسیار بالاست که اگر نبود، واقعاً هیچ کاری پیش نمی‌رفت.

تا اواخر دهه ۱۳۸۰، بیشتر زنان منتخب برای جایگاه‌های مدیریت سیاسی کلان را می‌توان بر پایه دو مدل تربیت سیاسی مبارزاتی و تربیت سیاسی پیرو، تقسیم‌بندی کرد؛ از این رو، زنانی که به‌عنوان سیاست‌مدار شناخته می‌شوند، متأثر از این دو الگوی تربیتی هستند؛ اما با آغاز دهه ۱۳۹۰، که البته چرخش قدرت سیاسی در آن بی‌تأثیر نبود، مدل تربیت سیاسی شهروندی در برخی از زنان سیاست‌مدار مشاهده می‌شود. زنان سیاست‌مدار با تأثیرپذیری از این مدل در پاسخ به این پرسش که «از چه زمانی وارد سیاست شدید؟»، به‌جای تأکید بر مبارز بودن، انقلابی بودن یا پیرو بودن، بر تجربه حزبی، دانش تخصصی، و یادگیری سیاسی تأکید داشتند. یکی از اعضای مجلس می‌گوید:

من وقتی وارد حزب شدم، عضو کمیته آموزش شدم؛ یعنی همیشه فکر می‌کردم کار حزبی اهمیتش آموزه؛ چون همیشه باید آموزش داد، آگاهی داد. همه عشق دارند، نیت خیر دارند، ولی کافی نیست... باید با سازوکار اثرگذار همراه بشه. شما می‌خواهی جامعه رو اصلاح کنی، چقدر این جامعه رو می‌شناسی؟ چقدر اصلاً می‌فهمی تغییر اجتماعی یعنی چی؟ اینکه لوله آزمایش نیست که بذاری روی آتیش، شعله رو زیاد کنی!... یعنی آموزش رو گذاشتم وظیفه خودم. خیلی می‌رفتم سخنرانی می‌کردم، حرف می‌زدم، و سعی می‌کردم آگاهی بدم. همیشه گفتم، مهم‌ترین کار احزاب، آموزش هست. اینکه شما کادرهایی بسازید، تربیت کنید، وقتی قدرت رو به‌دست گرفت، حالا از نظر تکنیکی اش، نگرشی اش، آمادگی لازم رو داشته باشه.

بر پایه این مدل، یادگیری برخی مهارت‌ها، اخلاق سیاسی، و الزامات بازیگری سیاسی، از جمله برتری کل‌نگری بر جزئی‌نگری، آگاهی از قواعد سیاسی، پذیرش تنوع گروه‌بندی‌های فکری از طریق تجربه مشارکت سیاسی حزبی و مراوده مستقیم با فعالان و نخبگان سیاسی، فراگرفته شد. برخی آموزش‌های رفتاری، همچون رعایت حدود، رعایت صبوری، احساسی نبودن، زود موضع نگرفتن، و توجه به تفاوت‌نظرها و دیدگاه‌ها، نتیجه این یادگیری مستقیم است. مصاحبه‌شونده دیگری با پیشینه مدیریت میانی دولت و عضویت در مجلس، با تأکید بر آموزش‌های دوران جوانی در حزب و استفاده از سرمایه آن در دوره نمایندگی می‌گوید:

من در دهه هفتاد، وارد یک محفلی شدم که متشکل از بانوان سیاسی ای بود که عمدتاً همسران سیاست‌مداران بودن. به‌واسطه مقالاتی که در همایش‌ها می‌نوشتیم،

مورد توجه قرار گرفتیم. البته به ویژگی‌هایی هم دارم؛ یکی از ویژگی‌های فردی من که دیگران هم خیلی این رو به من می‌گن، اینه که شما وقتی حرف می‌زنی، کلامت خیلی اثرگذاره. دوستانی که ما داشتیم دائماً به من می‌گفتن، تو خوب حرف می‌زنی و مجلس یعنی تریبون؛ مجلس، یعنی صحبت کردن؛ و این ابزاریه که تو می‌تونی استفاده کنی. در آن محفل بانوان سیاسی، چون اون موقع خیلی سنم کم بود، نسبت به بقیه بانوان، سی و چندساله بودم، از اون‌ها خیلی چیز یاد گرفتم. حالا می‌بینم بعضی مجلسیا، هول می‌کنن و به کارهایی بدون پختگی انجام می‌دن، بلافاصله می‌رم سراغ این سرمایه. لطف خدا بود؛ نه بارانت بود، نه با سفارش؛ زحمت و تلاش خودم بود که توی مسیری افتادم که اون مسیر [من] رو در ابتدا پخته کرد. [تو اون محفل به من یاد دادن که] اینجا حدود رو مراعات کنی. اینجا نباید حرف بزنی. احترام بزرگ‌ترهایی که اونجا بودن، همیشه حفظ می‌شد. [یاد گرفتم که] نمی‌شه احساساتی بود؛ نمی‌شه زود حرف زد؛ نمی‌شه زود موضع گرفت و نظرها و دیدگاه‌های متفاوت در جامعه [رو باید پذیرفت]. نگاه‌ها و رویکردها مشابه هم نیستن؛ به عده‌ای از یه رویکردی به شدت دفاع می‌کنن و در مقابلش گروهی هستن که شاید بشه گفت، ۱۸۰ درجه دیدگاهشون با گروه قبلی مخالفه و بالاخره، این‌ها هم اعضای جامعه‌ان و نمی‌تونید مبارزه کنید با یک نگاه یا یک رویکرد.

بر پایه تحلیل‌های انجام‌شده در مدل‌های سه‌گانه تربیت سیاسی می‌توان نتیجه گرفت که بخش عمده تربیت سیاسی نخبگان زن، متأثر از مدل مبارزاتی بوده است. به دلیل هم‌زمانی آغاز جوانی نخبگان سیاسی با رویدادهای سیاسی از جمله انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی دوران سنی‌ای که مرحله آگاهی سیاسی و تأثیرپذیری از دیگران است—این مدل تربیت سیاسی در همگی مصاحبه‌شونده‌ها با درجه کم یا زیاد، مشهود است.

علاقه‌مندی سیاسی در اوایل جوانی، سنین هفده، هجده‌سالگی، و به‌ویژه با توجه به تحصیلات دانشگاهی بیشتر این زنان و از زمان دانشجویی، پیرنگ شده و بیشتر از طریق آشنایی با تشکل‌ها و گروه‌های سیاسی و نیز در فعالیت‌های دانشجویی نمود پیدا کرده است؛ اما ورود به نخبگی سیاسی با یک دوران فترت طولانی، عمدتاً یک تا دو دهه بعد اتفاق افتاد و بازه زمانی این دو، بیشتر به فعالیت غیرسیاسی یا کمترسیاسی تعلق گرفت.

غیر از افرادی که می‌توان آن‌ها را در مدل تربیت شهروندی قرار داد، بقیه نخبگان سیاسی

زن براساس مراحل شش‌گانه تربیت سیاسی (احمدی و دیگران، ۱۳۹۷) — بدون رشد، آموزش، و بهره‌گیری تخصصی، از مرحله نخست به مرحله ششم، یعنی از مرحله «علاقه‌مندی و آگاهی سیاسی» به مرحله «سیاست‌مداری یا مدیریت کلان سیاسی» پرتاب شده‌اند. در برخی موارد، حفظ ارتباط با تعداد انگشت‌شماری از افراد ذی‌نفوذ یا صاحب قدرت در دوران فترت ادامه داشت، اما کسب مهارت سیاسی پیشرفته، تجربه سیاسی مستقیم، فراگیری دانش تخصصی سیاست و علوم مرتبط از جمله حقوق، اقتصاد، علوم سیاسی و مدیریت، به‌هیچ‌وجه در دستورکار نبود. این پرتاب‌شدگی از مرحله آگاهی سیاسی به مرحله سیاست‌مداری، بدون برخورداری از تجربه سیاست‌ورزی در سطوح میانی بوده است؛ بنابراین، نوعی از نخبگی سیاسی در مدیریت‌های کلان را شاهدیم که بیشتر شبیه بازگشودن مقطعی دریچه‌های نمادین حضور زنان است که به‌دست جریان مسلط سیاست‌مداران مرد از سر اجبار یا برای پاسخ‌گویی به افکار عمومی و خواسته‌های زنان رخ داده است.

در بعضی موارد که تجربه فعالیت حزبی وجود داشته است نیز مراحل رشد و بالا آمدن فرد به‌صورت صعود شتاب‌زده و ناگهانی بود که با همان هدف اجباری حضور حداقلی زنان توجیه می‌شود و نه کارآمدی، کفایت‌مندی، یا اذعان به اثرگذاری رویکردهای مبتنی بر جنسیت در شکل‌گیری تقاضاهای سیاسی؛ چنان‌که در یکی از پژوهش‌های مرتبط با این موضوع، یکی از مدیران سازمان‌های زنان می‌گوید: «عملکردها نشان داده که برای احزاب سیاسی، چه اصول‌گرا، چه اصلاح‌طلب، و چه میانه‌رو، خلاف ادعاها و شعارهایشان، موضوع زنان را وسیله و ابزاری برای تقویت جریان سیاسی خودشان کرده‌اند» (حاجی‌پور، ۱۳۹۸، ۲۸۵).

بنابراین، براساس نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل داده‌های موجود، با فقدان آموزش سیاسی کافی و لازم در مدیران زن حوزه کلان سیاسی روبه‌رو هستیم که می‌تواند دلایل پرشماری، از محدودیت‌های ساختاری، عوامل فرهنگی، سوگیری‌های جنسیتی، تا انعطاف‌ناپذیری چرخش قدرت سیاسی داشته باشد. حتی می‌توان ویژگی‌های آموزش‌نیافتگی سیاسی را با بار جنسیتی و تنها مختص زنان ندید، بلکه این موضوع ممکن است در سطح مدیران سیاسی مرد نیز مشاهده شود؛ اما برای زنان، این اتفاق از دو نظر دارای اهمیت است: نخست اینکه امکان فرصت‌های ساختاری برای کسب مهارت و تجربه سیاسی در رده‌های پایین و میانی برای زنان، حتی در رده‌های پایین‌تر کنشگری سیاسی مانند احزاب و عضویت در هیئت‌های مرکزی و نیز رهبری جناح‌های سیاسی، بسیار کم و ناچیز است؛ دوم اینکه، پرتاب‌شدگی زنان به عرصه

سیاست کلان، نوعی رفع تکلیف نظام سیاسی (مجموع احزاب، نهادها، سازمان‌ها، و...) در مورد حضور و مشارکت صوری بانوان است که ناشی از مصلحت‌اندیشی مردان سیاست است؛ از این رو، حضور یک‌باره و مقطعی بانوان در سیاست کلان، بدون پشتوانه تخصصی، دانش، یا تجربه، نه به منظور تأثیرگذاری نگرش‌ها و ارزش‌های جنسیتی زنان و نه با اذعان به کاربست تجربه‌ها و اولویت‌های زنان در حل مسائل و سیاست‌گذاری، بلکه در راستای خاموش کردن مقطعی تقاضای جامعه برای مشارکت دادن بانوان بوده است.

۷. گونه‌های رقابت سیاسی

پژوهشگران بر این نظرند که رقابت سیاسی، دربردارنده همه نیروهایی خواهد بود که مشروعیت نظام سیاسی را پذیرفته‌اند و رقابت سیاسی را در چارچوب مسالمت‌آمیز یا غیرخشونت‌آمیز پی می‌گیرند؛ از این رو، رقابت سیاسی، بی‌تردید، دربردارنده نیروهای سیاسی معاند یا معارض نخواهد بود. چنان‌که دوورژه بیان می‌کند، سه نیروی سیاسی موجود در رقابت سیاسی عبارتند از: نیروی سیاسی در حاکمیت که خودی‌نمیده می‌شود، نیروی سیاسی اپوزیسیون که با حاکمیت است، اما در قدرت سیاسی نیست، و نیروی سیاسی معاند و معارض که هدف مبارزه با حاکمیت را دنبال می‌کند. مورد آخر که هدفش براندازی است، جزو گروه‌های رقابت سیاسی نیست و دو نیروی دیگر رقیب در مخالفت با آن وحدت دارند (دوورژه، ۱۳۷۲، ۵۸۴-۴۲۴). درواقع، منظور از رقابت سیاسی، فعالیت‌های انتخاباتی با هدف پیروزی نامزدها یا احزاب برای تصدی جایگاه‌های سیاسی است. برای رقابت سیاسی از انواع مدل‌ها از جمله مدل داونزی (۱۹۵۷)، ویتمن (۱۹۷۳)، و مدل‌های ترکیبی رومر (۲۰۰۰) نام برده‌اند. مدل‌هایی از رقابت سیاسی که یا تنها به رقابت نامزدهای منفرد برای رسیدن به یک مقام توجه دارند یا به رقابت برنامه‌ها و سیاست‌های احزاب در پیروزی انتخاباتی، یا ترکیبی از هردوی این رقابت‌ها مدنظر است.

البته دسته‌بندی‌های دیگری از گروه‌های رقیب سیاسی وجود دارد که با تعریف دوورژه متفاوت است و تنها ناظر به رقابت نیروهای سیاسی نیست، بلکه رقابت نهادی و سازمانی را نیز دربر می‌گیرد؛ به‌عنوان مثال، دلاوری، چهار عرصه اصلی رقابت سیاسی را شامل موارد زیر می‌داند:

۱. رقابت میان دولت با گروه‌های سیاسی رقیب یا مخالف در بیرون از هیئت حاکمه؛

۲. رقابت میان جناح‌های مختلف هیئت حاکمه، سازمان‌ها، و نهادهای گوناگون دولتی؛

۳. رقابت میان گروه‌های سیاسی مختلف؛

۴. رقابت درون گروه‌های سیاسی مختلف (دلآوری، ۱۳۷۸، ۲۶).

این دسته‌بندی رقابت سیاسی درون نظام سیاسی، تعریف آشکارتری از عرصه‌های گوناگون رقابت سیاسی در ایران را ارائه می‌دهد؛ به‌ویژه اینکه در بسیاری از موارد، رقابت سیاسی در نظام سیاسی ایران به واسطه نیروهای سیاسی و جناح‌بندی‌های سیاسی، به سطح رقابت نهادی و سازمانی گسترش پیدا می‌کند.

اصولاً رقابت سیاسی در ساختار نظام سیاسی ایران، به دو گروه نهادهای انتخاباتی و غیرانتخاباتی تقسیم‌بندی می‌شود و رقابت سیاسی آشکار، بیشتر متمرکز بر نهادهای انتخاباتی (مقننه و مجریه) است و هر یک از دو جناح غالب، برای دستیابی به سهم بیشتری از قدرت سیاسی، با هم رقابت می‌کنند. گفته می‌شود در حالی که نهادهای منتخب به‌صورت گردشی در اختیار جناح چپ یا اصلاح‌طلب و راست یا اصول‌گرا قرار می‌گیرند، نهادهای غیرانتخاباتی بیشتر زیر سلطه جناح راست یا اصول‌گراست (برای مشاهده گردش نخبگان دو جناح سیاسی ن.ک: مجیدی و اقبال، ۱۳۹۳).

رقابت سیاسی در سطح نهادهای انتخاباتی، نوعی بازی سیاسی است که در آن گروه‌های پرشمار و متفاوت در قالب دو گروه در مقابل یکدیگر قرار می‌گیرند که هدفشان، دستیابی به پیروزی است و به قواعد بازی احترام می‌گذارند و در مورد آن اجماع دارند. حاصل جمع بازی نیز ممکن است یکی از این موارد باشد:

- صفر (برد کامل یک گروه در مقابل باخت کامل گروه دیگر)؛
- منفی (باخت هر دو گروه، به‌معنای از دست رفتن فرصت‌های سیاسی برای هر دو؛ به‌گونه‌ای که شرایط آن‌ها پس از پایان بازی، بدتر از زمان پیش از شروع بازی باشد)؛
- مثبت (پیروزی نسبی هر دو گروه، به‌معنای دستیابی هر دو به بخشی از خواسته‌های خود پس از پایان بازی) که مورد اخیر، گزینه مطلوب است (اپتر، ۱۳۷۸، ۱۴۸).

اما اگر در هر شرایطی، طرف‌های رقابت سیاسی نخواهند یا نتوانند بازی سیاسی را بر پایه قواعد و اصول از پیش تعیین‌شده پیش ببرند، حاصل جمع بازی منفی، نوعی شکست برای طرفین و به‌خطر افتادن ثبات سیاسی است. به‌گفته لرنر، ثبات سیاسی، نوعی مفهوم به‌هم‌پیوسته با رقابت سیاسی است که به قواعد رقابتی بازی سیاسی اذعان دارد. به‌بیان روشن‌تر، ثبات

سیاسی، عبارت از حالتی است که در آن، بین نخبگان جناح‌های مختلف در زمینه‌های گوناگون، تعادل نسبی حاصل از نبود فاصله جدی بین آن‌ها برقرار باشد و هرگاه این تعادل بر اثر افزایش فاصله به هم بخورد، بی‌ثباتی سیاسی، دامن‌گیر جامعه خواهد شد. در این حالت، عمده‌ترین وظیفه نظام سیاسی، حفظ این تعادل بین نخبگی است (به نقل از خواجه‌سروی، ۱۳۸۵، ۹۶).

هرگاه نظام‌های سیاسی نتوانند در عمل، تعادل بین نخبگی نیروهای سیاسی را برقرار کنند، به جبران آشفتگی یا نبود تعادل، به سوی محوریت شخص یا اقتدارگرایی متمایل می‌شوند. البته گرایش نیروها یا نخبگان سیاسی به یک فرد با هدف وحدت یا تعادل ممکن است نه اقدامی داوطلبانه، بلکه تنها راه موجود برای جلوگیری از گسست یا پراکندگی، یا تنها راه موجود برای باقی ماندن در جریان اصلی قدرت سیاسی باشد؛ بنابراین، نیروها و فعالان سیاسی، نبود تعادل بین نخبگی را با مراجعه به شخص یا اقتدار فرد ذی‌نفوذ، جبران می‌کنند. این راه حل ممکن است در کوتاه مدت، مؤثر باشد، اما در میان مدت یا طولانی مدت، پاسخی به نبود تعادل موجود نیست.

رقابت سیاسی را می‌توان در دو سطح پنهان و آشکار تقسیم‌بندی کرد؛ سطح آشکار رقابت سیاسی، در بردارنده چارچوب‌ها و مقرراتی است که با قوانین حکومتی بیان می‌شود و تجسم آن را در فرایند انتخابات از نام‌نویسی، تبلیغات، حضور مردم پای صندوق‌های رأی، و سرانجام، پیروزی نامزدهای یک جناح سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری، نمایندگی مجلس، و شوراهای شهر و روستا، می‌توان مشاهده کرد؛ اما سطح پنهان، در بردارنده همه امور است که در هیچ‌جا به گونه‌ای آشکار به آن اشاره نشده است، مکتوب نیست، دور از دید مردم عادی انجام می‌شود و اتخاذ تاکتیک‌های رقابتی و تاحدی نتیجه رقابت به آن بستگی دارد. کسب اطلاع دقیق از مواضع و امکانات رقیب و به‌کارگیری انواع نفوذهای سیاسی، اطلاعاتی، مالی، و اداری، این سطح از رقابت را شکل می‌دهند (خواجه‌سروی، ۱۳۸۵، ۱۰۴).

در این سطح، به دلیل پنهان بودن اسرار رقابت، معمولاً آشکارسازی آن، به سختی و با حدس و گمان یا از طریق منابع غیررسمی و به صورت ناشناس انجام می‌شود. در برخی موارد نیز سطوح پنهان رقابت سیاسی دو جناح سیاسی کشور، در برگیرنده رقابت نخبگانی است که رقابت را به سطح قوا، نهادها، و سازمان‌های ذیل مدیریت خود می‌کشاند و بنابراین، رقابت

سیاسی جناح‌های گوناگون به رقابت سیاسی پنهان نهادهای حاکمیتی و حکومتی منتهی می‌شود و سرانجام، در اتخاذ مواضع، تصمیم‌گیری‌ها، و سیاست‌گذاری‌ها آشکار می‌شود.

۸. مدل‌های تحلیلی-مفهومی رقابت سیاسی

به‌طور عمده، بحث از رقابت سیاسی، در بردارنده رقابت آشکار انتخاباتی است که در ایران به‌شکل رقابت‌های سیاسی دو جناح اصلی کشور در انتخابات ریاست‌جمهوری، مجلس شورای اسلامی، و شوراهای اسلامی شهر و روستا بروز می‌یابد. در انتخابات ریاست‌جمهوری، تاکنون زنان امکان نامزد شدن رسمی و نهایی را نداشته‌اند و نتوانسته‌اند وارد رقابت رسمی ریاست‌جمهوری شوند؛ بنابراین، حضورشان در قوه مجریه، محدود به یک تا دو نفر از اعضای هیئت دولت می‌شود که از سوی رئیس‌جمهور منصوب می‌شوند. در نهادهای غیرانتخاباتی دیگر، از جمله قوه قضائیه، مجمع تشخیص مصلحت نظام، شورای نگهبان، و شورای خبرگان رهبری نیز تاکنون هیچ زنی حضور نداشته است^(۱).

بنابراین، رقابت‌های آشکار سیاسی زنان در سطح کلان، تنها شامل مجلس شورای اسلامی است. در این رقابت آشکار سیاسی، زنان انگشت‌شماری توانسته‌اند از شهرستان‌ها به‌عنوان نماینده منفرد، وارد مجلس شوند و زنان دیگر از شهرهای بزرگ و از طریق فهرست‌های انتخاباتی وارد مجلس شده‌اند. چنان‌که گفته می‌شود، بیشترین حضور نمایندگان زن مجلس از کلان‌شهر تهران بوده و حضور آن‌ها از سایر کلان‌شهرها کمتر بوده است و برخی شهرهای بزرگ کشور در ۱۰ دوره مجلس، هیچ نماینده زنی نداشته‌اند (حاجی‌پور، ۱۳۹۸، ۲۱۳). تعداد اسامی زنان در فهرست‌های انتخاباتی دو جناح سیاسی نیز بسیار حداقلی است^(۲) که سرانجام، حضور حداقلی زنان نماینده در دوره‌های گوناگون مجلس را رقم زده است. عموماً تکثر بازی سیاسی در زنان سیاست‌مدار، آموخته و پذیرفته شده نیست؛ زیرا، نخبگان زن سیاسی، بازیگران اصلی نیستند و قواعد بازی سیاسی، توسط مردان دو جناح سیاسی تعیین می‌شود. مهم‌تر از همه این است که زنان سیاست‌مدار، ارزش‌های جنسیتی را فرع بر ارزش‌های سیاسی و رقابت سیاسی به‌شمار می‌آورند و نتیجه این می‌شود که حاصل جمع بازی سیاسی دو جناح رقیب (فارغ از اینکه چه اندازه به‌نفع کدام طرف سیاسی باشد)، برای زنان، صفر یا منفی است.

با گذشت بیش از چهار دهه از انقلاب اسلامی و تشکیل ده دوره مجلس شورای

اسلامی، حضور زنان نماینده در مقایسه با بسیاری از کشورهای همسایه و منطقه، بسیار پایین است. در دوره نخست تا سوم مجلس، حضور زنان نماینده از ۱/۵ درصد فراتر نرفت و در طول دوره‌های چهارم تا دهم، از ۵ درصد فراتر نرفت. این درحالی است که وضعیت همه کشورهای همسایه ایران در زمینه تعداد زنان پارلمان، بهتر از ایران است. برپایه آخرین آمار اتحادیه بین‌المجالس (۲۰۱۹) از بین ۱۹۳ کشور جهان، رتبه ایران در سیاست‌ورزی زنان، براساس میزان تخصیص تعداد کرسی‌های پارلمان به زنان، ۱۸۰ است که با کشورهای انتهایی جدول که رقم صفر را نشان می‌دهند، ۱۱ کشور فاصله دارد، درحالی که همه کشورهای همسایه^(۳) و از جمله برخی کشورهای مسلمان، رتبه بالاتری از ایران دارند. مقایسه رتبه برخی کشورهای همسایه و مسلمان منطقه در این زمینه گویاست: آذربایجان ۱۲۴، ترکیه رتبه ۱۲۰، پاکستان ۹۰، عراق ۶۸، ترکمنستان ۹۶، مالزی رتبه ۱۴۱، و سوریه دارای رتبه ۱۴۵ است (جدول شماره ۳).

جدول شماره (۳). نرخ تصدی کرسی‌های پارلمان توسط زنان

Rank	Country	Election	Seats	Woman	% W
68	Iraq	12.05.2018	329	83	25.2%
69	Turkmenistan	25.03.2018	124	31	25.0%
101	Pakistan	25.07.2018	341	69	20.2%
124	Azerbaijan	01.11.2015	119	20	16.8%
141	Malaysia	09.05.2018	222	32	14.4%
145	Syrian Arab Republic	13.04.2016	250	33	13.2%
180	Iran (Islamic Republic of)	26.02.2016	289	17	5.9%

Source: <http://archive.ipu.org/wmn-e/arc/classif010119.htm>

در زمان انتخابات و رقابت‌های آشکار نیز زنان همچنان در موضع ضعیفی قرار دارند و دسترسی به منابع رقابت برای آن‌ها بسیار پایین است. یکی از مهم‌ترین منابع لازم برای ورود به رقابت آشکار، جلب سرمایه مالی و نیز حمایت سیاسی و سرانجام، قرار گرفتن در فهرست‌های انتخاباتی است. نقش جریان‌های سیاسی، اعم از جناح‌ها، گروه‌ها، و احزاب سیاسی که بیشتر و تنها توسط مردان، مدیریت می‌شوند، بر ورود زنان به فهرست‌های انتخاباتی بسیار تأثیرگذار است. در شوراهای مرکزی احزاب و نیز رهبری جریان‌های سیاسی، تقریباً زنی حضور ندارد و با توجه به کنترل شدید احزاب سیاسی و طیف‌های سیاسی بر انتخاب نامزدها، زنان از ورود به رقابت‌های آشکار بازمی‌مانند. چنان‌که گفته شده است: «تعداد زنان در شوراهای مرکزی

احزاب، بسیار کم و در حدود ۱-۲ نفر است، اما همین تعداد اندک قدیمی‌ها از ورود نیروهای جدید به رهبری حزب، جلوگیری می‌کنند. بسیاری از احزاب، قوانین مشخص، تدوین شده، و شفاف برای انتخاب نامزدها ندارند و تنها ملاک آن‌ها برای تهیه فهرست‌های انتخاباتی، قدیمی بودن، خویشاوند بودن، و داشتن سرمایه کافی است و از آنجاکه اکثریت قدیمی‌ها را مردان تشکیل می‌دهند و بیشتر مردان، صاحبان سرمایه هستند، در تهیه فهرست‌های انتخاباتی به سوی مردان، گرایش بیشتری نشان می‌دهند (حاجی‌پور، ۱۳۹۸، ۲۳۵).

۹. رقابت‌های پنهان

رقابت‌های پنهان، رقابت‌هایی هستند که با گونه‌های رقابت آشکار سیاسی، مانند انتخابات، تفاوت دارند. رقابت‌های سیاسی پنهان می‌توانند درون جناح‌ها و نیز بین جناح‌های مختلف سیاسی مشاهده شوند که بیشتر به منظور کسب جایگاه‌ها، افزایش نفوذ، تقویت وجهه سیاسی، و... انجام می‌شوند و در زنان با افزودن بار جنسیتی، بیشتر «رقابت زنانه» یا «حسادت زنانه» به‌شمار می‌آیند. می‌توان مشاهده کرد که زنان دارای تجربه سیاست‌ورزی کلان، در فقدان تربیت سیاسی تخصصی و نیز کم بودن فرصت‌های مشارکت برای آنان در سطوح کلان، رقابت‌های درون جنسیتی شدیدی دارند. در یکی از موارد، مصاحبه‌شونده‌ای از نمایندگان مجلس، در پاسخ به پرسش چرایی شکست طرحی که به نفع زنان بود، پاسخ می‌دهد که عدم موفقیت در کسب آرای لازم برای تصویب طرح در مجلس، به دلیل همراهی نکردن سایر زنان نماینده بود:

ببینید، یه واقعیت باید به شما بگم؛ نمی‌دونم بگم یا نگم؛ متأسفانه هست دیگه!
[چون من اون طرح رو پیگیری می‌کردم] خانم‌ها/نماینده/نخواستن که این کار بشه؛ چون به نام من تموم می‌شد. برای من بیشتر از اینکه آقایون مانع ایجاد کنن، خانم‌ها مانع به وجود می‌آرن. بیشترش هم حسادته؛ یعنی ریشش رو حسادت می‌بینم؛ مثلاً هر وقت می‌بینن یه توانایی‌هایی هست، هی سعی می‌کنن اون توانایی‌ها رو پوشونن، نشان ندن؛ با تحقیر یا تخریب؛ که خودشون یه ترجیحی پیدا کنن.

مصاحبه‌شونده دیگری که او هم از نمایندگان مجلس بود، توضیح می‌دهد که چگونه رقابت زنان در انتخابات درون مجلس، باعث سرشکن شدن آرا و رأی نیاوردن زنان شد. یه بار توی مجلس تصمیم گرفتم در انتخابات [درون] مجلس وارد هیئت‌رئیس بشم.

این به گوش بقیه رسید. بعد دیدم این [خانم نماینده] گفت منم هستم، اون / خانم نماینده/ گفت منم هستم. آقای... /ریاست جلسه/ گفت برای من که فرقی نمی‌کنه؛ اول اختلاف خودتون رو حل کنید، بعداً بیاین. گفتم دیدین! تفرقه بینداز و حکومت کن! نهایتاً چون پیش‌بینی می‌کردم رأی سرشکن بشه، از کاندیداتوری انصراف دادم و البته هیچ‌کدام از زنان نماینده داوطلب انتخاب هیئت‌رئیس هم رأی نیاوردن.

در اینجا تأثیر تربیت سیاسی بر رقابت سیاسی قابل مشاهده است. دلیل اصلی حمایت نکردن زنان نخبه سیاسی از یکدیگر که به طور خاص در بزنگاه‌های مجلس دیده می‌شود، نه تنها حسادت زنانه (آنچنان‌که گفته می‌شود)، بلکه نداشتن تجربه سیاسی و آموزش تشکیلاتی و حزبی است که سبب می‌شود که زنان نتوانند به یکی از میان خودشان اعتماد کنند و حول محور او متحد شوند. در چنین وضعیتی، هر فردی می‌خواهد خود را مطرح کند و اگر نتوانست، مانع انتخاب یا به‌شهرت رسیدن دیگری می‌شود؛ بنابراین، کنشگری حرفه‌ای، نوعی یادگیری سیاسی است که نخستین و مهم‌ترین درس بازی سیاسی را در جداگانه عمل نکردن، هماهنگ شدن با اعضای دیگر، از جمله اعضای مرکزی حزب (اگر فرد، عضو حزب باشد)، یا اطاعت از بزرگان فهرست یا جناح سیاسی می‌داند. برخی از نویسندگان نیز بر این نکته تأکید می‌کنند که زنان، افزون بر مهارت‌های رهبری، عزت نفس و اعتمادبه‌نفس، نیاز به تشویق و حمایت از یکدیگر و ایجاد و تقویت همبستگی میان خودشان دارند تا از طریق اطلاع‌رسانی، آموزش، و ایجاد حساسیت، این حمایت‌ها را گسترش دهند (سهو و یداو، ۲۰۱۸، ۶۹).

با توجه به اینکه باقی ماندن در حزب یا جناح سیاسی، اصل بنیادین تداوم حیات سیاسی است و فرد، پیش از ورود به تجربه عملی سیاست‌ورزی کلان، در حزب یا جناح سیاسی حضور داشته است، پس از پایان این دوره نیز حضور خواهد داشت؛ بنابراین، بازه مقطعی حضور در مجلس و هیئت دولت، یک آزمون کوتاه‌مدت برای عضو فعال حزب یا جناح سیاسی است تا همچنان، وام‌داری و تعلق خود را به حزب یا جریان سیاسی، ثابت کند. البته تعلق به جنسیت از تعلق به ارزش‌های سیاسی در احزاب و جناح‌های سیاسی، عمیق‌تر است. می‌توان تصور کرد که عقاید، تصورات، و ارجحیت‌های کنشگران سیاسی تحول پیدا کند یا تغییر یابد، اما جنسیت، هیچ‌گاه از انسان، جداشدنی نیست؛ بنابراین، ناکافی بودن تربیت سیاسی و ندیدن آموزش حرفه‌ای سیاست در زنان نخبه سیاسی و نیز به‌تعویق‌اندازی ارجحیت‌های جنسیتی بر ارزش‌های سیاسی، نتیجه‌ای جز نوعی واگرایی در میان زنان کنشگر

سیاسی نخواهد داشت که به کاهش اثرگذاری زنان و نیز مشارکت سیاسی آنان در سطوح کلان منجر می‌شود. گفته می‌شود که فقدان نسبی مهارت‌های سیاسی حاصل از فعالیت‌های حزبی یا مشارکت مدنی در زنان، به اندازه سطح تحصیلات پایین می‌تواند در ایجاد شک و تردید درباره توانمندی زنان در ادارهٔ مناصب سیاسی، تعیین‌کننده باشد (گوتز، ۲۰۰۳، ۱۴).

در مواردی که زنان توانسته‌اند به همگرایی جنسیتی میان خود برسند و رقابت‌های پنهان یا آشکار سیاسی را به منظور دستیابی به یک هدف مشخص به تعویق بیندازند، نتایج متفاوتی را در تصمیم‌گیری یا تأثیرگذاری بر سیاست‌گذاری‌ها به دست آورده‌اند. یکی از نمایندگان مجلس از جناح اصول‌گرا، تجربهٔ مستقیم خود را از همراهی و حمایت سایر نمایندگان زن در موفقیتش برای دستیابی به یکی از کمیسیون‌های مجلس، چنین بیان می‌کند:

یکی از موفقیت‌ها در سال اولی که نماینده شدم، این بود که نایب‌رئیس یکی از کمیسیون‌ها شدم؛ و البته ادعای ریاست کرده بودم؛ یعنی به مرگ گرفتم تا به تب راضی شدن! چون سابقهٔ کار در زمینهٔ اون کمیسیون تخصصی رو از قبل داشتم و مدیر نمونه هم شده بودم، مدعی ریاست کمیسیون شدم.... من با چندتا از خانم‌ها [نماینده] بودم که از مجلس تماس گرفتن و گفتن می‌خوایم هیئت‌رئیس کمیسیون رو انتخاب کنیم و افرادی نامزد شدن. گفتم کی؟ گفتن فلانی و فلانی و فلانی. من دیدم همه از مردها هستن؛ نمی‌گن بفرمایین! گفتم ما هم هستیم. گفتن جدی می‌گید؟ گفتم بله. پرسیدن برای چه سمتی؟ گفتم برای ریاست! خیلی اتفاقی خانم‌هایی که پشت من نشسته بودن گفتن ما هم هستیم؛ ما هم برای ریاست. این همه کمیسیون مال شما، کمیسیون [....] مال ما. چیز زیادی هم نخواستیم، سیزده، چهارده تا کمیسیونه مال آقایون، یه دونه هم مال خانما! [از پشت تلفن] گفتن نه، آقای فلانی و فلان هستن؛ ارجح ترن. گفتم خانم‌های فلان هم هستن. جلسه رو محکم ایستادیم.... یعنی اگر جدی وارد نمی‌شدیم، شاید اصلاً دبیری هم به ما نمی‌دادن.

مدیر دیگری از اعضای هیئت دولت، که از جناح اصلاح طلب است، دربارهٔ نتایج همگرایی زنان سیاست‌مدار در تجربهٔ موفق یک ائتلاف فراجناحی با دستیابی به هدف مشترک می‌گوید:

یکی از تجربیات موفق ایران رو می‌تونم تشکیل ائتلاف زنان انقلاب اسلامی بدونم که حول یک محور و یک قصد مشترک بود که ما داشتیم و اون لایحهٔ حمایت از خانواده بود. واقعاً تونستیم اثرگذار باشیم. مجموعه‌ای از زنان اصلاح طلب به علاوه

گروهی از زنان اصول‌گرا با ائتلافی که شکل دادیم، تونستیم اثر بگذاریم و تلاش‌هایی که کردیم، موجب شد چندین ماده از اون لایحه لغو بشه. اونجا ما با هم بودیم. خیلی صمیمی و دوست بودیم...؛ اما بعدش انشقاق‌هایی به وجود اومد که اون هم فقط به خاطر قدرت بود.

۱۰. رقابت در اقتدار سیاسی

رقابت سیاسی برای کسب اقتدار سیاسی بیشتر در سطوح نهادی مطرح می‌شود و نوعی رقابت‌جویی میان وزارتخانه‌ها، معاونت‌ها، و سازمان‌های دولتی با نهادهای بیرون از دولت است. در حوزه زنان، نهادهای گوناگونی متولی سیاست‌گذاری هستند که هم‌زمان می‌توانند مسیرهای متفاوت و گاه متعارضی را در مسائل زنان پیمایند؛ به‌عنوان مثال، معاونت امور زنان ریاست جمهوری، ازیک‌سو و شورای عالی انقلاب فرهنگی، ازسوی دیگر و نیز شورای اجتماعی‌فرهنگی وزارت کشور ازسویی دیگر، هر یک خود را محور و صاحب اقتدار برتر در سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری در حوزه زنان می‌دانند. افزون‌براین، فراکسیون زنان مجلس نیز در رسیدگی به مسائل زنان و ازجمله قانون‌گذاری و نظارت بر این حوزه، خود را صاحب اقتدار می‌داند. نتیجه این رقابت این است که هنگامی که در سال ۱۳۹۲ مقام معظم رهبری، پیشنهاد شکل‌گیری مرکزی فراقوه‌ای در حوزه زنان را مطرح می‌کنند، درعمل، به نتیجه‌ای نمی‌رسد؛ زیرا، هر یک از نهادها و مراکز یادشده، خود را معیار و محور نهایی رسیدگی به مسائل زنان می‌دانند؛ بدون اینکه به اثرگذاری یا کارویژه نهادها و سازمان‌های مرتبط توجه کند. یکی از مصاحبه‌شونده‌ها که به‌طور مستقیم از پیشنهاد مرکز فراقوه‌ای زنان آگاه است، می‌گوید:

طرح‌های متعددی دراین باره نوشته شد و به معاونت بررسی‌های دفتر رهبری ارسال شد؛ اما هیچ‌کدام تصویب نشد؛ یعنی موردقبول واقع نشد؛ چون هر نهادی از نگاه خودش خود را محور قرار می‌داد.

زمانی که بحث رقابت در اقتدار نهادی مطرح می‌شود، ابعاد رقابت‌جویی در سطوح کلان به‌شکل اعمال نفوذ، اعمال فشار، افشای اطلاعات سازمانی، و سرانجام، تلاش برای نزدیک شدن به نهادهای غیرانتخاباتی، ازجمله قوه قضائیه، شورای نگهبان، مجمع تشخیص مصلحت نظام، و دفتر رهبری، دیده می‌شود. حد‌نهایی رقابت‌جویی برای اقتدار، با تلاش برای ایجاد نهادی جدید بروز می‌کند. هدف از تأسیس نهاد جدید، محور شدن یکی از مراکز

پر شمار تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری، به سود اقتدار نهادین خود و به ضرر قدرت نهادهای موازی است.

نهاد فراقوه‌ای، هیچ‌وقت تکرار نشد و به نتیجه هم نرسید. پیشنهاد تأسیس اون از همون نهادهایی اومده بود که خودشون هم متولی مسائل زنانند. همون‌ها قبلاً ستاد ملی زن و خانواده را که همان کارکرد فراقوه‌ای را داشت، نوشته بودن و حتی اون رو در شورای عالی انقلاب فرهنگی به تصویب رسونده بودن؛ اما چون با معاونت زنان ریاست جمهوری به اختلاف برخوردن، این بار ایده مرکز فراقوه‌ای رو طرح کردن.

سازوکارهای گوناگونی که در سیاست ایران برای ایجاد وحدت یا رفع اختلاف پی گرفته می‌شود، نوعی سازوکار «خلق نهادی» است که منجر به شکل‌گیری نهادهای جدیدی با اختیار و وظایف جدید، اما بدون مسئولیت یا پاسخ‌گویی در برابر اقدامات انجام‌شده می‌شود. بیشتر این تلاش‌ها، نشان‌دهنده نوعی رقابت‌جویی برای اقتدار برتر نهادی است که در برابر فراوانی مراکز تصمیم‌گیری و نیز اختلاف رویکردها، درپیش گرفته می‌شود. این تلاش‌ها به‌جای افزایش اثربخشی و کارایی نهادهای موجود و برون‌رفت از رکود پیش‌آمده، با تأسیس نهادهای جدید موازی، گسست و اختلاف مراکز تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری را بیشتر می‌کنند، بدون اینکه لزوماً به اقتدار برتر یک نهاد یا وحدت رویه در سیاست‌گذاری منجر شوند.

طیف اختلاف‌نظرها برای حل مسائل و سیاست‌گذاری کلان کشور، به‌ویژه در حوزه زنان، فارغ از ارزش‌های سیاسی دو جناح سیاسی اصول‌گرا و اصلاح‌طلب، به‌حدی گسترده و تعارض‌آمیز است که بیشتر گرایش به واگرایی دارد تا همگرایی؛ بنابراین، بسیاری از زنان بانفوذ در هریک از دو جناح سیاسی، در فقدان مهارت و اجماع‌نظر میان خود، یا بر تشکیل نهاد جدید و فراوانی مراجع تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری تأکید کرده‌اند یا در فقدان مهارت همگرایی و اجماع‌نظر جنسیتی، با رجوع به مقامات صاحب‌نفوذی چون رهبری، مراجع، و...، اختلاف را به محکمه می‌برند. فارغ از اینکه مقامات قضاوت‌کننده که بیشتر از مردان هستند تا چه اندازه بتوانند به فهم همدلانه یا درک مؤثری از گسستگی دیدگاه‌های زنان در مسائل زنان برسند، نتیجه نهایی، بی‌کفایتی سیاسی زنان در حل مسائل به‌شمار می‌آید؛ بنابراین، نه رجوع به مقامات حاکمیتی یا صاحب‌نفوذ و نه ارجاع به تشکیل نهادهای گوناگون با هدف سرشکن کردن قدرت و اقتدار یکی از نهادهای متولی و نه تشدید ناکارآمدی با تعمیق اختلاف‌ها و تعارضات درون‌جنسیتی، پاسخ‌گوی ناتوانی و ضعف مهارت برای ایجاد همگرایی در مسائل زنان میان جناح‌های گوناگون سیاسی نیست. مسئله اصلی، تعریف

قانونی حدود و اختیارات مراکز تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری زنان و سازوکارهای افزایش کارایی و کارکرد آن‌هاست که حتی در نبود وحدت و اجماع نظر سیاسی زنان، بتوانند همچنان کارآمد و اثرگذار باشند.

نتیجه‌گیری

برپایه آنچه پس از تحلیل داده‌ها و استخراج مدل‌های تربیت سیاسی و رقابت سیاسی نشان داده شد، می‌توان گفت، برخی مدل‌های تربیت سیاسی، منتهی به رقابت‌های مسالمت‌آمیزتر یا غیرتعارضی می‌شود. اگر بتوان رقابت سیاسی را در قالب سه شیوه رقابت تعارض‌آمیز یا حذفی، رقابت سیاسی تکثرگرا، و رقابت سیاسی وحدت‌گرا، تقسیم‌بندی کرد، آن‌گاه مدل تربیت سیاسی، ارتباط نزدیکی با شیوه رقابت سیاسی دارد.

مدل تعارضی/حذفی رقابت سیاسی با هدف از میدان به‌در کردن رقیب سیاسی، بیشتر با نادیده انگاشتن عامدانه یا غیرآگاهانه رقیب، درصدد اداره کامل بازی سیاسی به‌نفع خود، از طریق تمامیت‌خواهی و حذف رقیب است. مدل تکثرگرا، با اذعان به واقعیت اختلاف فکر و نیز تمایز ارزش‌های سیاسی افراد، خواهان موجودیت همه‌گرایش‌های سیاسی در رقابت سیاسی و تکثر بازیگران سیاسی در صحنه کسب، نگهداشت، و افزایش قدرت است. مدل وحدت‌گرا، بیشتر در پاسخ به ناتوانی مدل تعارضی/حذفی برای پاسخ‌گویی به خواست‌ها و نیازهای جامعه و ازسوی دیگر، ناتوانی در مقابله با جریان‌های مسلط قدرت، راه‌حل را وحدت نیروهای سیاسی می‌داند.

با نگاهی به مؤلفه‌های مدل‌های تربیت سیاسی پیرو و مبارزاتی می‌توان دریافت که این دو مدل در عرصه رقابت آشکار و پنهان، آمادگی دارند تا از الگوی رقابت سیاسی تعارض‌آمیز/حذفی استفاده کنند؛ به‌گونه‌ای که گروه‌های رقیب یا جناح سیاسی رقیب از میدان بازی سیاسی، مرادوات، و مشارکت سیاسی، حذف یا کنار گذاشته شوند. اما برپایه مدل تربیت سیاسی شهروندی، که در بردارنده سطح بالاتر و پیچیده‌تری از تربیت سیاسی فرد و یادگیری استلزامات و قواعد بازی سیاسی است، می‌توان پذیرش رقابت سیاسی تکثرگرا یا وحدت‌گرا را شاهد بود. در این مدل، فرد با آگاهی از ناهمسویی‌های فکری و ارزشی خود با گروه رقیب، همچنان به تعامل، گفت‌وگو، و مشارکت با گروه یا جناح سیاسی رقیب ادامه می‌دهد و سعی می‌کند بتواند حاصل جمع بازی سیاسی را با اتحاد نظر فراجناحی، دست‌کم در برخی مسائل

اگرچه در همهٔ مسائل — مثبت کند تا امکانی برای فراروی از معضلات، بن‌بست‌ها، و محدودیت‌ها فراهم شود. چنان‌که یکی از نخبگان سیاسی، دربارهٔ همکاری با نهادهایی که متولیان آن از جناح سیاسی رقیب بودند، می‌گوید:

مدیر قبلی، جلساتش رو نمی‌رفت، با اینکه به‌لحاظ سیاسی نزدیک بودند، اما من [با وجود اختلاف سیاسی]، تمام جلساتش رو می‌رفتم، با تمام بی‌مهری‌هایی که بود و حجمه‌هایی که بود، سعی می‌کردم باشم، اگر حضوراً لازم بود، توضیح بدم، تبیین بکنم و رفع سوءتفاهم بشه. یعنی کسی بودم که کمترین غیبت رو داشتم. به‌عنوان یک راهبر [نگاه می‌کردم] هر چند که همیشه با سردرد جلسه رو ترک می‌کردم، ولی یک راهبر برای خودم تعریف کرده بودم که حضورم خیلی بهتر و مؤثرتره.

بنابراین، درپیش‌گرفتن شیوه‌های گوناگون رقابت سیاسی از سوی نخبگان سیاسی، با نوع تأثیرپذیری از مدل‌های تربیت سیاسی، در ارتباط است. به‌دلیل تفاوت ارزش‌های سیاسی در هر یک از دو جناح سیاسی حاکم و نیز ضعف جامعه‌پذیری سیاسی و سرانجام، عدم تخصیص منابع به آموزش سیاسی نخبگان، رقابت سیاسی تعارضی/حذفی، بیش از موارد دیگر مشاهده می‌شود. اگرچه آنچه در تجربهٔ سیاست‌ورزی زنان جمهوری اسلامی دیده می‌شود، آمیخته‌ای از هر سه مدل رقابت سیاسی است، اما سنخ رقابت سیاسی در میان نخبگان سیاسی زن، بیش از آنکه تک‌گرا یا وحدت‌گرا باشد، به‌سوی رقابت سیاسی تعارضی/حذفی گرایش پیدا کرده است.

اختلاف نظر دربارهٔ مبانی و مبادی فکری عقل‌گرایی و فقه‌گرایی و نیز تفاوت در ارزش‌های سیاسی دو جناح غالب اصول‌گرا و اصلاح‌طلب و نیز موقعیت ثانوی زنان در جریان اصلی قدرت سیاسی، به طیف گسترده‌ای از اختلاف‌ها دامن می‌زند و وضعیت پیچیده‌ای را پیش‌رو می‌گذارد. البته در نبود آموزش و تربیت سیاسی تخصصی نخبگان، نحوهٔ ادارهٔ این اختلاف‌ها، چگونگی برقراری ارتباط اجتماعی، و تماس سیاسی، دچار مشکل شده است. در نتیجه، اختلاف میان زنان سیاست‌مدار در جناح‌های سیاسی گوناگون، به تشدید واگرایی انجامیده و موقعیت زنان در تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری را هرچه بیشتر تضعیف می‌کند. در چنین موقعیتی، بسیاری از جدال‌ها، ناشی از رویکردی است که برپایهٔ آن، هر گروهی خود را مبنا و معیار اقتدار سیاسی می‌داند و این فرایند به‌گونه‌ای گریزناپذیر به جدال و رویارویی منجر می‌شود. در این‌گونه مواقع، مدیران سیاسی زن به الزام‌های جنسیتی یا مصالح زنان، توجه

چندانی ندارند یا آن را در درجهٔ دوم اهمیت قرار می‌دهند.

سیاسگزاری

این پژوهش با حمایت مالی صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور و در قالب طرح پسادکترای دانشگاه تهران به ثمر نشست. از همکاری و مساعدت این دو نهاد علمی سیاسگزاری می‌کنیم.*

یادداشت‌ها

۱. به جز یک مورد، به نام منیره گرجی فرد، که تنها زن عضو مجلس خبرگان در مجلس نخست خبرگان قانون اساسی بود.
۲. تنها استثنا در این زمینه، فهرست انتخاباتی اصلاح طلبان در انتخابات مجلس دهم بود که ۳۰ درصد از نامزدهای نهایی فهرست آن‌ها از زنان بودند.
۳. به جز افغانستان، پس از ظهور طالبان در سال ۲۰۲۲.

منابع

- اپتر، دیوید؛ چارلز، اندرین (۱۳۷۸). نظریه‌های تکثرگرا و گروه‌های اجتماعی. ترجمه میرقاسم بنی‌هاشمی. فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۳، ۱۷۲-۱۴۷.
- احمدی، غلام‌علی و همکاران (۱۳۹۷). تبیین مراحل تعلیم و تربیت سیاسی (گذرگاه سیاست‌پذیری) بر مبنای مراحل رشد شناختی با تأکید بر دوره‌های تحصیلی. دانش سیاسی، شماره ۲۷، ۶۰-۲۳.
- ارسطو (۱۳۴۹). سیاست. ترجمه حمید عنایت. چاپ دوم. تهران: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی.
- استراوس، انسلم؛ کوربین، جولیت (۱۳۹۷). مبانی پژوهش کیفی؛ فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای. ترجمه ابراهیم افشار. چاپ هفتم. تهران: نشر نی.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۰). رقابت سیاسی در چارچوب: درآمدی بر نسبت رقابت سیاسی با سرانه ناامنی، رقابت‌ها و چالش‌های سیاسی در ایران امروز. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- افتخاری، اصغر؛ مهجور، حمید (۱۳۹۵). الگوی تربیت سیاسی از دیدگاه شهید مطهری. رهیافت انقلاب اسلامی، شماره ۳۶، ۹۸-۷۷.
- آقاجانی، علی (۱۳۹۶). صورت‌بندی مناقشه کلامی سیاسی قلمرو دین بر رقابت‌های سیاسی جمهوری اسلامی ایران. سیاست متعالیه، شماره ۲۰، ۱۲۰-۹۹.
- آقاجانی، علی (۱۳۹۸). صورت‌بندی راهکارهای کلامی-سیاسی در قاعده‌مندی رقابت‌های سیاسی در جمهوری اسلامی. رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، شماره ۵۸، ۸۰-۵۹.
- آقامحمدی، جواد؛ اسدی، احسن (۱۳۹۵). شایستگی‌های موردنیاز معلمان در تربیت سیاسی و اجتماعی دانش‌آموزان. پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، شماره ۱۰۹، ۱۰۲-۷۵.
- ایمانی، محسن؛ سروش، صدیقه (۱۳۸۸). نظریه ابداعی فارابی در تربیت سیاسی و اهمیت آن در عصر حاضر. روانشناسی و علوم تربیتی، ۳۹(۱)، ۱۷۸-۱۵۳.
- ایوبی، حجت‌اله (۱۳۸۰). رقابت سیاسی و ثبات سیاسی. مجموعه مقالات رقابت‌ها و چالش‌های سیاسی در ایران امروز. ج ۲. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- باقری، محمد (۱۳۸۹). تأثیر تربیت سیاسی بر توسعه سیاسی از دیدگاه اسلام و غرب. علوم انسانی، شماره ۸۰، ۱۶۰-۱۳۳.
- برزگر، رقیه و همکاران (۱۳۹۸). تربیت سیاسی: اهداف، سازوکارها، و بایسته‌های روشی آن. رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، شماره ۵۷، ۳۱-۱۰.
- پای، لوسین (۱۳۹۸). بحران‌ها و توالی‌ها در توسعه سیاسی. ترجمه غلامرضا خواجه‌سروی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ترک، رستم‌علی؛ مطلبی، مسعود (۱۳۹۶). منافع ملی و تربیت سیاسی دانش‌آموزان در جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر دوره دوم متوسطه. مطالعات منافع ملی، شماره ۱۰، ۱۳۶-۱۱۱.
- جاویدی کلاته، طاهره (۱۳۹۴). مبانی فلسفی تربیت سیاسی از منظر جان‌لاک و امام خمینی. رهیافت انقلاب اسلامی، شماره ۳۰، ۱۱۸-۹۹.
- جراحی، مهدی و همکاران (۱۳۹۳). مبانی، اصول، و روش‌های تربیت سیاسی در اسلام از منظر

- قرآن. بصیرت و تربیت اسلامی، شماره ۳۱، ۱۱۲-۹۵.
- جوکار، اسماعیل و همکاران (۱۳۹۶). بررسی میزان اثربخشی نظام آموزش و پرورش در تربیت سیاسی و اجتماعی دانش‌آموزان از دید دانشجویان دانشگاه فرهنگیان. آموزش پژوهی، شماره ۹، ۲۷-۹.
- حاجی‌پور، بهمن و همکاران (۱۳۹۵). طراحی الگوی بازاریابی سیاسی در انتخابات محلی. چشم‌انداز مدیریت دولتی، شماره ۲۷، ۳۹-۱۵.
- حاجی‌پور، سیمین (۱۳۹۸). زنان و مشارکت سیاسی. تهران: ذهن‌آویز.
- حبیبی، نجفقلی (۱۳۸۶). تربیت سیاسی در نهج‌البلاغه. پژوهش‌های نهج‌البلاغه، شماره ۲۲-۲۱، ۱۱۷-۱۰۲.
- حمیدزاده، محمدصادق و همکاران (۱۳۹۵). مبانی قرآنی معرفت‌شناسی برنامه‌دستی تربیت سیاسی. پژوهش‌های سیاست اسلامی، شماره ۹، ۷۴-۴۹.
- خواججه‌سروی، غلامرضا (۱۳۸۵). چارچوبی برای تحلیل رقابت و ثبات سیاسی با نگاهی به تجربه جمهوری اسلامی ایران. دانش سیاسی، شماره ۳، ۱۱۶-۸۶.
- دارابی، علی (۱۳۸۸). رفتار انتخاباتی در ایران: الگوها و نظریه‌ها. تهران: سروش.
- داودی، محمد؛ فاضلی‌دهکردی، مهدی (۱۳۹۴). بررسی اهداف تربیت سیاسی در قرآن با تأکید بر مبانی و اصول تربیتی. آموزه‌های تربیتی در قرآن و حدیث، شماره ۲، ۴۰-۱۹.
- دلاوری، ابوالفضل (۱۳۷۸). بررسی ریشه‌های خشونت و بی‌ثباتی سیاسی در ایران. پایان‌نامه دکترای دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
- دنیای اقتصاد (۱۳۹۸). تحصیلات نیم‌میلیون‌مدیر. شماره ۴۶۹۹، ۱۶ شهریور ۱۳۹۸.
- دوورژه، موریس (۱۳۷۲). اصول علم سیاست. ترجمه ابوالفضل قاضی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- رنجبر، مقصود (۱۳۸۷). تربیت سیاسی در چارچوب نظام‌های سیاسی و نظریه‌های مختلف. مطالعات فقه تربیتی، ۲ (۵)، ۱۷۵-۱۵۵.
- ساندرز، دیوید (۱۳۸۰). الگوهای بی‌ثباتی سیاسی. ترجمه حمید امانت. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- سلحشوری، احمد و همکاران (۱۳۹۱). مبانی و مؤلفه‌های تربیت سیاسی از دیدگاه امام خمینی. پژوهش‌نامه انقلاب اسلامی، شماره ۵، ۱۲۶-۱۱۱.
- سیدامامی، کاووس (۱۳۹۱). پژوهش در علوم سیاسی. چاپ سوم. تهران: دانشگاه امام صادق و پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- سیدامامی، کاووس (۱۳۹۱). پژوهش در علوم سیاسی؛ رویکردهای اثبات‌گرا، تفسیری و انتقادی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق.
- شرف‌الدین، حسین (۱۳۸۷). جامعه‌پذیری سیاسی و تربیت سیاسی. مطالعات فقه تربیتی، ۲ (۵)، ۱۹۸-۱۷۷.
- شمسینی غیاثوند، حسن؛ فرهنگ رنجبر، موسی (۱۳۹۶). آموزش و پرورش؛ منافع ملی و توسعه سیاسی ایران. مطالعات منافع ملی، شماره ۱۰، ۵۵-۲۹.
- صادقی، تورج (۱۳۹۸). بازاریابی سیاسی و رقابت‌های انتخاباتی (تکنیک‌ها و تاکتیک‌ها). تهران: زرنوشت.

صدیق، میرابراهیم و همکاران (۱۳۹۹). نظام انتخاباتی و مشارکت سیاسی در ایران و تأثیر آن بر عملکرد نمایندگان (بررسی دوره‌های ششم و هفتم مجلس شورای اسلامی). سپهر سیاست، شماره ۲۳، ۱۴۰-۱۱۲.

صفایی‌موحد، سعید؛ باوفا، داوود (۱۳۹۱). عوامل شکل‌دهنده برنامه درسی پنهان در آموزش عالی ایران: یک مردم‌نگاری خودنگاشت. فصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی، شماره ۷، ۵۳-۳۰.

ضابط‌پور، غلامرضا (۱۳۸۰). ناکارآمدی احزاب سیاسی در ایران معاصر. فصلنامه علوم سیاسی، شماره ۱۶، ۲۸۸-۲۱۹.

ظریفی‌نیا، حمیدرضا (۱۳۷۸). کالبدشکافی جناح‌های سیاسی ایران. تهران: آزادی‌اندیشه.

عالم‌گرد، گلناز؛ جباری، کامران (۱۳۹۷). بررسی اهداف و اصول تربیت سیاسی بر مبنای اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی معتزله. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، شماره ۴۱، ۱۱۷-۱۵۳.

عبداله، عبدالمطلب؛ زارع، ملیحه (۱۳۹۶). بررسی و تحلیل عوامل مؤثر بر تربیت سیاسی شهروندان (نمونه موردی شهر شیراز). دانش سیاسی، شماره ۲۵، ۱۵۰-۱۲۳.

عطارزاده، مجتبی (۱۳۷۸). دگرپذیری سیاسی و منافع ملی: جایگاه رقابت سیاسی در ایران. مطالعات راهبردی، شماره ۴، ۵۳-۸۲.

فدوی، احمد؛ کرامیان، سعیده‌سادات (۱۳۹۲). الگوی راهبرد سیاسی - امنیتی در فراگرد توسعه اسلامی-ایرانی. مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، شماره ۳، ۳۴-۹.

فلیک، اووه (۱۳۹۶). درآمدی بر تحقیق کیفی. ترجمه هادی جلیلی. چاپ نهم. تهران: نی.

فیرحی، داود (۱۳۸۴). دولت: بحران مشروعیت و رقابت‌های سیاسی. فصلنامه فرهنگ اندیشه، شماره ۱۳، ۲۲۸-۲۱۳.

قادری، عبدالرسول و همکاران (۱۳۹۷). مدل مفهومی مبانی سیاسی فلسفه تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران. آموزش پژوهی، شماره ۱۴، ۱۲۰-۱۰۳.

کریمی مله، علی (۱۳۸۰). پتانسیل‌های منازعه و الزام‌های رقابت سیاسی در ایران. مجموعه مقالات رقابت‌ها و چالش‌های سیاسی در ایران امروز. جلد اول. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

مرزوقی، رحمت‌اله (۱۳۸۴). تربیت مدنی از دیدگاه اسلام: رویکردی به پرورش سیاسی. تربیت اسلامی، شماره ۱، ۹۳-۱۰۸.

مسعودیان، پریسا؛ بهشتی، سعید (۱۳۹۱). بررسی اهداف و اصول و روش‌های تربیت سیاسی بر مبنای نهج‌البلاغه. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، شماره ۱۷، ۲۶-۷.

مهبجور، حمید (۱۳۹۴). رویکردهای نظری به تربیت سیاسی؛ با تأکید بر رویکرد اسلامی. ره‌آورد سیاسی، شماره ۴۶-۴۵، ۳۲-۷.

میرخوشخو، آمنه؛ صادقی فسایی، سهیلا (۱۴۰۱). تحلیل کیفی موانع و محدودیت‌های سیاست‌ورزی زنان در مناصب سیاسی (مورد مطالعه: هیئت دولت و مجلس شورای اسلامی). زن در توسعه و سیاست، ۲۰(۴)، صص ۶۹۵-۶۶۳.

میرمحمدی، داود (۱۳۸۰). رهیافت نظری تحلیل رقابت سیاسی و وفاق اجتماعی در ایران. مطالعات ملی، شماره ۹، ۷۱-۹۹.

یگر، ورنر (۱۳۹۳). پایدیا. ترجمه محمدحسن لطفی. تهران: خوارزمی.

یوسف‌زاده، محمدرضا؛ شاه‌مرادی، مرتضی (۱۳۹۷). آموزه‌ها و دلالت‌های نهضت عاشورا برای

تربیت سیاسی. تربیت اسلامی، شماره ۲۷، ۲۷-۷.

Burns, Nancy and Schlozman, Kay Lehman, Verba, Sidney (2001). *The Private Roots of Public Action: Gender, Equality, and Political Participation*. Harvard University Press. Cambridge. Massachusetts.

Downs, Anthony (1957). An Economic Theory of Political Action in a Democracy. *Journal of Political Economy*, 65(2), 135-150.

Goetz, Anne Marie (2003). Women's Education and Political Participation. *EFA Global Monitoring Report to UNESCO*.

Roemer, John E. (2000). *Political Competition; Theory and Applications*. Harvard University Press.

Sahu, Tapan Kumar and Yadav, Kusum (2018). Women's Education and Political Participation. *International Journal of Advanced Education and Research*, 3(6), 65-71.

Wittman, Donald (1973). Parties as Utility Maximizers. *American Political Science Review*, 67(2), 490-498.

